

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

AVRASYA ARAŞTIRMALARI
ANA BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Oğulcan HAKYEMEZ
172028006

2019

GİRESUN

T.C

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DAĞLIK KARABAĞ SORUNU VE
BÖLGENİN GELECEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Oğulcan HAKYEMEZ

GİRESUN

2019

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DAĞLIK KARABAĞ SORUNU VE BÖLGENİN
GELECEĞİ**

HAZIRLAYAN
OĞULCAN HAKYEMEZ
172028006

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR.ÖĞR. ÜYESİ ABBAS KARAAĞAÇLI

GİRESUN

2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 17/06/2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Oğulcan HAKYEMEZ'in "Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ Sorunu ve Bölgenin Geleceği" başlıklı tezini incelemiş olup aday 02/07/2019 tarihinde, saat 14.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Mohammad ARAFAT	
Üye	Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../2019

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ Sorunu ve Bölgenin Geleceği” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02/07/2019

Oğulcan HAKYEMEZ

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ Sorununu taraflar arasında geçen olayları ve uluslararası örgütlerin ve devletlerin bu sorunun çözümü için yapmış oldukları girişimler ve bölge hakkındaki bilgi verilmektedir.

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI hocama teşekkürlerimi sunarım. Bu zorlu tez sürecinde benden desteğini hiç esirgemeyen, bana kaynaklarımı bulmamda yardımcı olan değerli arkadaşım Kaan ÇINARLIK'a, ve tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkür ederim.

OĞULCAN HAKYEMEZ

GİRESUN 2019

ÖZET**HAKYEMEZ, OĞULCAN, GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DAĞLIK KARABAĞ
SORUNU VE BÖLGENİN GELECEĞİ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, GİRESUN,
2019**

Geçmişten günümüze Ermenistan ile Azerbaycan arasında çözüme kavuşturulamamış Dağlık Karabağ sorununu vardır. Bu bölge sürekli Azerbaycan ile Ermenistan arasında çatışmalara sebep olmuştur. AGİT bünyesinde oluşturulan AGİT Minsk Grubu'nun girişimleriyle barış görüşmeleri yapılmaya çalışılmış ancak herhangi bir uzlaşmaya varılamamıştır.

Bu çalışmada birinci bölümünde kavramsal çerçeve ele alınmıştır. İkinci bölümde ise; Güney Kafkasya bölgesi hakkında bilgi verilmiş, Azerbaycan Coğrafyası, ekonomik ve beşeri durumu ayrıca bölgede Azerbaycan'ın İran, Rusya, Gürcistan ve Türkiye ile ilişkileri ele alınmıştır ayrıca Dağlık Karabağ'ın İsim kökeni, coğrafyası, Nüfus yapısı ve geçmişten günümüze Dağlık Karabağ bölgesindeki sorun anlatılmıştır. Bu bilgilerin yanı sıra Uluslararası Örgütlerin bölgede yürüttükleri çalışmalar ve bölgenin geleceği hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan, Sorun

ABSTRACT**HAKYEMEZ, OĞULCAN, FROM THE PAST TO THE PRESENT
NAGORNO-KARABAKH PROBLEM AND REGION'S FUTURE,
MASTER'S THESIS, GİRESUN, 2019**

From the past to the present, there is the Nagorno-Karabakh problem that has not been resolved between Armenia and Azerbaijan. This region has always caused conflicts between Azerbaijan and Armenia. OSCE Minsk Group that is established within the OSCE has tried to make peace talks but any compromise hasn't been reached

In the first part of these studies, conceptual framework is discussed. And also in the second part, is given information about the South Caucasus, Azerbaijan Geography, its economic and human condition and also Azerbaijan's relations are discussed with Iran, Russia, Georgia and Turkey and Nagorno - Karabakh name origin, geography, population structure are discussed and from past to present problem is described in the Nagorno – Karabakh region. In addition to these informations, information about the activities carried out by the International Organizations in the region and the future of the region are given.

Key Words: Nagorno-Karabakh, Azerbaijan, Armenia, Problem

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR	VII
TABLO, HARİTALAR, FOTOĞRAFLAR	VIII
BAYRAKLAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**KAVRAMSAL ÇERÇEVE**

1.1. Jeopolitik Kavramı ve Unsurları	2
1.1.1. Jeopolitiğin Değişmeyen Unsurları	3
1.1.2. Jeopolitiğin Değişebilen Unsurları	5
1.2. Uluslararası Hukuk Tanımı ve Özellikleri	5
1.3. Diaspora Kavramı	9
1.4. Uluslararası Örgüt Nedir ve Bir Uluslararası Örgüt Örneği Olarak:	
AGİT, AB	10
1.4.1. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	12
1.4.2. AB	12

İKİNCİ BÖLÜM**GÜNEY KAFKASYA BÖLGESİ, AZERBAYCAN HAKKINDA
GENEL BİLGİLER VE DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNA GEÇİŞ**

2.1. Güney Kafkasya Bölgesi	15
--	-----------

2.2. Azerbaycan Jeopolitik Durumu ve Yakın Coğrafya Komşuları ile İkili İlişkileri	16
2.2.1. Azerbaycan Coğrafyası	16
2.2.2. Ekonomik ve Beşeri Durumu	17
2.2.3. Azerbaycan Yakın Coğrafya İlişkileri	17
2.2.3.1. Azerbaycan İran İlişkileri	17
2.2.3.2. Azerbaycan - Rusya İlişkileri	20
2.2.3.3. Azerbaycan - Gürcistan İlişkileri	24
2.2.3.4. Azerbaycan - Türkiye İlişkileri	27
2.3. Dağlık Karabağ Hakkında Genel Bilgiler ve Dağlık Karabağ Sorununa Geçiş	30
2.3.1. Dağlık Karabağ'ın Genel Özellikleri.....	30
2.3.1.1. İsim Kökeni ve Coğrafyası	30
2.3.1.2. Dağlık Karabağ'ın Nüfus Yapısı	31
2.3.2. Dağlık Karabağ Tarihi	31
2.3.2.1. Çarlık Rusya'dan Sovyet Sosyalist Döneme Kadar Dağlık Karabağ Sorunu	33
2.3.2.2. SSCB Dönemi Dağlık Karabağ Sorunu	37
2.3.2.3. Rusya Federasyonu Döneminden İtibaren Dağlık Karabağ Sorunu	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN (NATO, AB, AGİT MİNSK

**GRUBU) BÖLGEDE YÜRÜTTÜKLERİ ÇALIŞMALAR VE BÖLGENİN
GELECEĞİ**

3.1. Uluslararası Örgütlerin Bölgede Yürüttükleri Çalışmalar.....	50
3.1.1. NATO	50
3.1.2. AB	54
3.1.3. AGİT Minsk Grubu	57
3.2. Bölgenin Geleceği	58
SONUÇ	62
KAYNAKÇA	69
ÖZ GEÇMİŞ	73

VII

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTC	: Bakü – Tiflis - Ceyhan
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
SB	: Sovyetler Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UÇK	: Arnavutluk Kurtuluş Ordusu

VIII

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: 1990 Sonrası Türkiye, Rusya, Ermenistan, Azerbaycan Devlet Başkanları	41-42
----------------	---	-------

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1	: Türkiye'nin Mutlak Konumu	4
Harita 2	: Güney Kafkasya	15
Harita 3	: Azerbaycan	16
Harita 4	: İran	18
Harita 5	: Rusya	21
Harita 6	: Gürcistan	24
Harita 7	: Türkiye	27
Harita 8	: Azerbaycan	30
Harita 9	: Dağlık Karabağ Hocalı Bölgesi Güzergahı	44
Harita 10	: Rusya'nın Ermenistan'daki Askeri Üstleri	53

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1	: Hocalı Katliamı	45
Fotoğraf 2	: Hocalı Katliamı	46
Fotoğraf 3	: AĞİT Minsk Grubu Toplantısı	57

BAYRAKLAR

Bayrak 1	: NATO	50
Bayrak 2	: Avrupa Birliği	54

GİRİŞ

Güney Kafkasya bölgesi geçmişten günümüze kadar birçok devleti ağırlamış ve doğal zenginlikleri bakımından birçok devletin ilgi odağı haline gelmiştir. Her devlet kendi çıkarları doğrultusunda, bu bölgede politikalarını icra etmiştir ve kendi politikalarını gerçekleştirme konusunda bir deneme tahtası haline getirmiştir. Bölge kısaca Avrupa'ya enerji nakliyesi konusunda da önemli bir konuma sahiptir.

Bu bölgede birçok uluslararası örgüt, Avrupalı Devletler, Amerika Birleşik Devletleri(ABD), Rusya gibi devletler, bölgede sorunu çözmek için politikalar hazırlamış fakat herhangi bir sonuç alınamamıştır.

1990'larda Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsızlığını kazandığı zamanlarda bölgede ciddi karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Bu karışıklıklar ise çatışmalara dönüşmüştür. Dağlık Karabağ sorunu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB)'nin dağılma sürecinde ortaya çıkmış bir sorun gibi görünse bile bu sorun çok eski tarihlere kadar dayanmaktadır. Bölgede bağımsızlıkların ilan edildiği zamanlarda ve daha öncelerinde ise Ermenistan sürekli farklı politikalar izlemiş ve sürekli bir yerlerden toprak koparma stratejisi izlemiştir. Özellikle yakın sınır komşuları olan Türkiye ve Azerbaycan topraklarını kendi topraklarına katmak için çaba harcamıştır. 1992 yılına geldiğinde ise çatışmalar alevlenmeye başlamıştır.

Bölgede kısaca Abhazya ve Güney Osetya'da olduğu gibi çözülmemiş birçok bölgesel çatışma alanı bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Dağlık Karabağ bölgesidir. Bu Dağlık Karabağ bölgesi, Ermenistan ve Azerbaycan arasında geçmişten günümüze kadar gelmiş ve hala bir çözüm bulunamamış bir sorun olarak teşkil etmektedir. Bu çatışmalarda birçok insana; kadın, yaşlı, erkek, çocuk demeden birçok masum cana kıyılmıştır. Birçok insan kendi toprağını terk etmek zorunda kalmıştır.

Uluslararası hukuk hiçe sayılmış ve Azerbaycan toprakları Ermenistan askerleri tarafından işgal edilmiştir. Büyük güçlerin çeşitli arabuluculuk faaliyetleri söz konusu olmuş, bölgeye çeşitli çözüm önerileri de getirilmiş olsa da,hiçbir çözüm getirilememiştir. 1994 yılı itibari ile taraflar arasında bir ateşkes sağlanmaya çalışılmış ama bugüne kadar herhangi bir sonuç alınamamıştır, taraflar arasında hala sorunlar devam etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Jeopolitik Kavramı ve Unsurları

Jeopolitik, "Geo" ve "Politikos" terimlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Geo, "Yer", "Arz" ve ya "Dünya" demektir. Türkçede karşılığı siyaset olan politikos terimi, kent veya kent devletleri anlamına gelen Grekçe Polis kelimesinden türetilmiştir. Çok basit anlamda "Arz politikası" ya da "Yer politikası" biçiminde çevrilebilir. Bazı eski kaynaklarda Geopolitik şeklinde kullanıldığı da görülmektedir.(Hamzaoğulları, 1996:7)

Geniş anlamda jeopolitik, devletlerin coğrafi alan üzerinde güç değerlendirmesini yapan, etkisinde kaldığı zamanın dünya güç merkezlerini inceleyen, değerlendiren, amaç ve amaçlara ulaşma şartları ve safhalarını inceleyen, ortaya koyan ilimdir. Alman Jeopolitik bilimcisi Haushofer jeopolitiği: "İçinde yaşanılan coğrafi bölgenin ve tarihi gelişimin etkisi altında devletin üzerinde bulunduğu yer ile ilgisi" olarak tanımlamıştır. Spykman da "Jeopolitiği, bir ülkenin güvenlik politikasının coğrafi unsurlara göre planlanması" olarak tanımlamaktadır. Dar anlamda jeopolitik; ekonomik, sosyal, siyasi ve stratejik faktörlerin devletlerin dış politikalarına etkisinin incelenmesidir.(Pegem, 1994)

Jeopolitik kavramı derinlemesine incelendiğinde değişen unsurları ve değişmeyen unsurlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Değişmeyen unsurları; coğrafi konumu, sınırları, büyüklüğü... Değişken unsurları; siyasi, ekonomik, askeri, bilimsel ve teknolojik... gibi sıralanabilmektedir. Jeopolitik, ülkelerin şimdi ve gelecekte hangi adımları nasıl inceleyeceği şeklinde bilgileri ele almaktadır, bir devletin jeopolitik özelliği onun gelecekte yapacağı adımları stratejisini belirler. Örneğin Türkiye'nin jeopolitik konumunu ele aldığımızda üç tarafının denizlerle çevrili olması ve kıtalar arasında bir köprü vazifesi görmesi onu jeopolitik konumunda bu bakımdan avantajlı bir devlet haline getirir ama dağlık ve engebeli alanların fazla olması gibi etmenlerinde olması bazı alanlarda bu konumunun dezavantajlı yönlerini de ortaya çıkarır.

Jeopolitik konum bir devletin veya bölgenin sahip olduğu potansiyeller (kültür, doğal zenginlik, ulaşım...) şeklinde söylenebilir. Bir yerin coğrafi konum ve

ya jeopolitik konumu birbirinden tamamen farklıdır. Jeopolitik konum bir nevi coğrafi konumu da kendi içinde barındırmaktadır. Coğrafi konum ülke sınırları değişmediği sürece daima aynı kalmaktadır. Jeopolitik konum, siyasi temeller üzerine dayanmaktadır, buradan da anlaşılacağı üzere sürekli değişken olan siyasetten dolayı sürekli bir ülkenin jeopolitik konumunda bir takım değişiklikler olmaktadır.

Jeopolitik konum iki durumda değişir;

Birinci durum: Ülkelerin ekonomik, sosyal, politik, askeri güç ve değerlerinde olan değişiklikler sonucu olan farklılaşmadır. Örnek olarak II. Dünya Savaşı sonundaki Almanya'nın jeopolitik değer, etkinlik ve konumu ile Soğuk Savaştan sonraki (1990 sonu) Almanya'nın jeopolitik değer, etkinlik ve konumu farklıdır. Aynı şekilde Soğuk Savaş dönemi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB)'nin etkinliği ile sonrasının durumu çok farklıdır. İkinci durum: Büyük savaşlardan önceki ve sonraki durumlarda hasıl olan farklılardır. Almanya örneğini burada da kullanabiliriz. (Kaya, 2017:7)

1.1.1. Jeopolitiğin Değişmeyen Unsurları

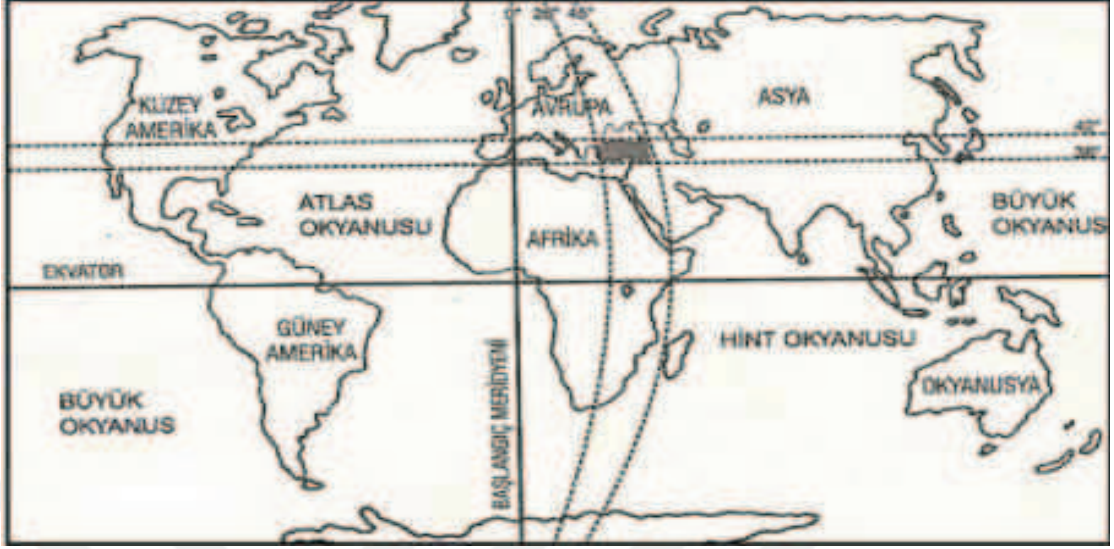
Coğrafi konum geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir yere sahiptir. Devletlerarası ilişkilerin belirlenmesinde ise önemli bir rol de oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında bir bölgenin ya da ülkenin dünya üzerinde kapladığı alan, sınırları, komşuları, deniz ile ilişkisi, doğal kaynakları... Ve onların sunduğu imkanlar bunların hepsi coğrafi konum ile birebir alakalıdır.

Coğrafi konumun belirlenmesinde önemli olarak yer kürenin hangi enlem ve boylam üzerinde olduğu bilinmesi gerekmektedir. Bu enlem ve boylam koordinatları size o bölgenin sıcak iklim kuşağında mı, soğuk bir bölgede mi, yer kürenin kuzey mi yoksa güneyinde mi, çölde mi yoksa kutuplarda mı olduğunu, o bölgedeki dağlık arazileri denize yakınlığını... Kısacası doğal çevrenin koşullarını anlatmaktadır.

Örneğin Türkiye 26-45 Doğu meridyenleri 36-45 Kuzey paralelleri içerisinde yer alır. Bu koordinatları sayesinde Türkiye hakkında bilgi edinmek isteyen biri bu koordinatları kullanarak Türkiye'nin Dünya'da kuzey yarım kürenin doğusunda olduğu ve buradan hareketle hangi özelliklere sahip olabileceğinin bir kısmını çıkarabilmektedir.

Harita 1: Türkiye'nin Mutlak Konumu

Kaynak: <https://www.fikiravm.com/jeopolitigin-cografisunurlari/>

Bir devletin sınırları, o devletin egemenlik haklarına sahip olduğu sahasını göstermektedir. Devlet o sınırlar dahilinde kendi siyasi politikalarını gerçekleştirebilir. Devletlerin sınırları kimi zaman dağ, deniz, ırmak gibi doğal etmenlerle de belirlenmiştir. Bazen oluşan bu sınırlar kimi zaman sorun olarak sayılabilir. Devletlerin sınırları içindeki yüz ölçümünün; kimi zaman avantajı, kimi zamanda dezavantajı vardır;

Rusya, kıta boyutlarındaki yüzölçümüyle Napolyon ve Nazi Almanya'sı tarafından tam olarak işgal edilememiştir. İsrail ise dar bir sahaya sıkışması ve stratejik derinliğe sahip olamamasının sıkıntılarını yaşamaktadır. (Özgen, 2015:59) Ama bazı sınırların girintili ve çıkıntılı olması herhangi bir doğal etmenlere bağlı olmaması; o sınırlar dahilindeki devletler arasında bir takım sorunlara yol açabilmektedir. Bunu şu şekilde de özetleyebiliriz; hiçbir ülke kendi topraklarından taviz vermek istemez. Hatta bir örnek ile de açıklamak gerekir ise;

Mısır ve Sudan arasında yaşanan bir toprak anlaşmazlığı bulunmaktadır. Bu anlaşmazlık Britanya İmparatorluğunun cetvelle çizilen sınırları sonrasına kadar dayanmaktadır. Her iki ülkede Halaib'i istemektedir. Bunun sebebi ise verimli sulak arazilere sahip olması petrol, altın gibi kaynakların bolca olmasıdır.

Doğal kaynaklar bir devletin yapı taşıdır ki bu yüzden ülkenin sınırları içinde doğal kaynakları ne kadar fazla ise, o kadar avantajlı bir konumda yer almaktadır.

Tabii ki bu doğal kaynaklara sahip olmak kadar bu kaynakların etkili biçimde kullanılması da ayrı bir sorun teşkil etmektedir.

Bir ülkenin fiziki coğrafya özellikleri savunmayı, ekonomiyi, ulaştırmayı yerleşim biçimini, kültürü ve hatta halkın karakterini bile etkilemektedir.(Özgen, 2015:60). Her ülke kendi fiziki coğrafyası ve kaynaklarına bağlı olarak kendi politikasını belirlemektedir.

Uzakdoğu bölgesinden Japonya'yı ele aldığımızda, fiziki bakımdan incelersek dört bir yanı denizlerle çevrili, hiçbir kara devlet ile karadan bir bağlantısı yoktur, aynı zamanda buna ek olarak fiziki coğrafyası bakımından çok fazla akarsuyu olması yanı sıra balıkçılık konusunda kendisini geliştirmiştir; deniz ürünleri ile de ünlü devlet haline gelmiştir, aynı zamanda ise onu çevreleyen denizler onun doğal sınırı haline gelmiştir. Aynı şekilde İngiltere de büyük bir ada ülkesidir kendi sınırları aynı Japonya'da olduğu gibi onunda doğal sınır görevi gören denizle çevrilidir.

1.1.2. Jeopolitiğin Değişebilen Unsurları

Jeopolitiğin değişebilen unsurlarına baktığımızda politik, sosyal ve kültürel, askeri, bilimsel ve teknolojik, ekonomik değerler olduğunu bilmekteyiz. Jeopolitiğin değişmeyen unsurları ile değişebilen unsurları arasındaki farka bakıldığında jeopolitiğin değişmeyen unsurları hepsi birbirinden bağımsız bir ayrı değer ifade eder ama değişen unsurları hepsi birbirini etkilemektedir.

1.2. Uluslararası Hukuk Tanımı ve Özellikleri

Uluslararası hukuk kavramı birçok görüşe dayanmaktadır. Bunlardan bazıları ise uluslararası toplumun yalnızca devletlerden oluştuğu düşüncesine dayanan geleneksel görüşe göre, uluslararası hukuk, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık, uluslararası toplumu bireylerden oluşan insanlığın tümü olarak kabul eden toplumbilimci görüşe göre ise, uluslararası hukuk çeşitli siyasal toplumlara bağlı bireylerin tek ya da topluca giriştikleri ilişkilerini uluslararası düzeyde düzenlemektedir.(Pazarıcı, 2014:4)

Uluslararası hukuk; devletleri, kurallar ve antlaşmalar çerçevesinde birbirine bağlar. Devletler bu bağlayıcı kuralları kabul ettiğinde buna uluslararası hukuk denir. Devletler bu kuralları kendi vatandaşlarına bir faydası olduğunu düşündükleri için

kabul ederler, bunun için bir araya gelirler ve bu kuralları kabul ederler. Bu uluslararası yasalar; barış, adalet ve ortak çıkarları teşvik eder.

Uluslararası kanunları uygulamak ve uymak devletin hükümetine bağlıdır. Bir ülkenin yasaları; kendi vatandaşları ve ülkesinde bulunan diğer vatandaşlar içinde geçerli olmaktadır. Uluslararası hukuku uygulama ise diğer devletler ile anlaşmalarını sürdürmek ülkenin kendi otoritesine bağlı olmaktadır. (Legal Career Path) Uluslararası hukuk İnsan hakları, çevre koruma, savaş önleme, mahkûmlara adil muamele... Gibi sorunlar hakkında ilgilenebilmektedir.

Uluslararası hukuka uygun olarak müdahale yöntemlerine NATO'nun Sırbistan'a müdahalesi, Birinci Körfez Savaşı, İkinci Körfez Savaşı ve 2011 Libya Müdahalesi örnek verilebilir:

a) NATO'nun Sırbistan'a müdahalesi: 1990'ların başında Sovyetlerin yıkılması paralel olarak etkisi artan milliyetçilik düşüncesi ve karizmatik lider Tito'nun ölümünün ardından Yugoslavya'da başa geçen liderler beklentileri karşılayamamıştır. Yugoslavya'yı oluşturan unsurlarda bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. Yugoslavya içerisinde başat gücü oluşturan Sırbistan, bu dağılma sürecini askeri unsurları kullanarak önlemeyi düşünmüşse de başarılı olamamıştır. Sırp lider Miloseviç, Bosna Hersek'teki bağımsızlık girişime askeri olarak cevap vermiştir.

Bosna Savaşı'nın ilerleyen safhalarında, Sırp güçleri Srebrenitsa Katliamına sebep olmuştur. Birleşmiş Milletler(BM)'e bağlı Hollandalı askerlerin koruması altında olan bölgede askerlerin çekilmesi sonucu milliyetçi Sırp lar, Boşnak halkına soykırım girişiminde bulunmuştur. Uluslararası toplum Balkanların ortasında gerçekleşen bu katliama sessiz kalmıştır. 1995'teki gerçekleşen Srebrenitsa Soykırımı, Yugoslav iç savaşının dönüm noktası olmuştur. Uluslararası hukuka aykırı olarak gerçekleşen bu eylem daha sonra Lahey Adalet Divanı¹ tarafından soykırım olarak tanınmıştır. Avrupa'nın ortasında Müslüman halka gerçekleştirilen bu katliama batılı ülkeler sessiz kalmıştır.

---

¹Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler'in (BM) başlıca yargı organı olan ve problemleri çözmeye kullanılan uluslararası bir mahkemedir. Görevi, devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak ve birleşmiş Milletler ve ona bağlı özel teşkilatlara hukuk müşavirliği hizmeti vermektir. Birleşmiş Milletlere üye olan devletlere açık olan Uluslararası Adalet Divanı kişi ve uluslararası örgütlere açık değildir. Lahey Divanı olarak bilinen divan, 1946 yılında kurulmuştur.

Kaynak: (<http://hukukbook.com/uluslararasi-adalet-divani/>)

20. yüzyılın son soykırımı olarak tarihe geçen Srebrenitsa Katliamı uluslararası hukuk tarafından soykırım olarak tanınmış ve sorumlularından bazıları Uluslararası Adalet Divanında yargılanmıştır. Bu katliamın ardından, ABD'nin Dayton kenti yakınında uzlaşma sağlanmış ve 14 Aralık 1995'te antlaşma resmen imzalanmıştır(Dünya Bülteni, 2018). Bosna Hersek bu anlaşma ile üç özerk yapıya ayrılmıştır. Devam eden yıllarda Sırp güçleri ile Kosovalı Arnavutlar arasında çatışmalar yaşandı. Srebrenitsa tecrübesinin tekrar yaşanmaması için Batılı ülkeler çatışmalara NATO aracılığı ile taraf olmuşlardır. Sırp lider Miloseviç tarafından yürütülen koordineli saldırılar Kosova'da savaşa yol açmıştır. Kosova Savaşı 1998-1999 yılları arasında devam etmiştir. BM taraflar arasında müzakere girişiminde bulunmuşsa da bu başarısızlık ile sonuçlanmıştır.

Sırp polisi ve Yugoslav ordusu Kosovalı Arnavutların kurmuş olduğu Arnavutluk Kurtuluş Ordusu(UÇK)'na karşı taarruza geçmiştir. BM ve NATO'nun uyarılarına rağmen saldırılara devam eden Sırp, UÇK ile çatışmaya devam etmiştir. Bunun sonucunda NATO Belgrad bombardımanına başlamıştır. ABD önderliğinde NATO operasyonu olacak şekilde tertiplenen operasyon sonucunda Sırp Kosova'dan çekilmek zorunda kalmıştır. 1999'da Kosova'ya yapılan müdahale Batılı ülkeler açık şekilde destek verirken, Sırbistan ve müttefiki Rusya karşı çıkmıştır. Kosova'da BM'ye bağlı uluslararası bir barış gücü oluşturulmuştur. Bosna Hersek Yugoslavya'yı oluşturan egemen devlet statüsünde iken Kosova özerk bir bölge konumundadır. Kosova Savaşı'nın etnik boyutunun arkasında Belgrad tarafından alınan kararlar özerkliğinin kaldırılması, Miloseviç tarafından uygulamaya konan Çetnik politikası² da vardır. NATO tarafından ağır bir bombardımana maruz kalan Sırbistan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi(BMGK)'nin çıkarmış olduğu kararlara uymuştur. BM'ye bağlı oluşturulan barış gücü KFOR Kosova'ya yerleşmiştir. Kosova devam süreçte 2008'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

b) Birinci Körfez Savaşı: Saddam Hüseyin 1980-1988 savaşı boyunca İran ile savaşmıştır. Fakat bu savaş, Irak'a ekonomik yönden büyük zararlar vermiştir. Saddam yönetimi bu savaştan istediğini elde edememiştir. Dönemin ABD

---

² Köken olarak "çete" kelimesinden tüeyen Çetnik hareketi, tüm Sırpı tek çatı altında toplayarak "Büyük Sırbistan" hedefine ulaşmayı amaçlıyor. Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/buyuk-sirbistan-ideolojisinin-savunuculari-cetnikler/547515>

büyükelçisine Kuveyt'i işgal etmek istediğini beyan eden Saddam Hüseyin ABD elçisi tarafından durdurulmamış ve Saddam bunu fırsat bilerek Kuveyt'e operasyon başlatmıştır. Kuveyt'i Basra eyaletinin bir parçası olarak gören Bağdat yönetimi işgal operasyonunu başlatmıştır.

Saddam 1980-1988 savaşının sonucunda ekonomik dar boğazla uğraşıyor bir yandan da Körfez ülkelerinin petrol fiyatlarını bilerek düşürerek, Irak'ı zarara uğrattıklarını düşünüyordu. Batılı ülkelere savaş boyunca alınan dış borçların silinmesini isteyen Irak'ın isteği kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Bağdat yönetimi, petrol zengini Kuveyt'i yağmalamak için, Kuveyt'i işgal etme planını ortaya koydu. ABD'nin çizgilerini aşarak işgali gerçekleştiren Kuveyt'i işgal planı Washington yönetimini kızdırmıştır. Bir zamanlar Ortadoğu'daki en iyi ABD müttefiklerinden birisi olan Saddam yönetimi bir anda batı dünyası için bir numaralı düşman haline gelmiştir. 1990'ların başında çökme evresinde Sovyetlerin Ortadoğu'dan çekilmesi fırsat bilen ABD yönetimi İngiltere ile I. Körfez Harekâtını gerçekleştirme fırsatı buldu. BMGK, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini isteyen kararı onayladı ve Irak'a ekonomik ambargolar başladı.

ABD operasyonuna hukuki meşruiyet kazandırmak için BMGK kararlarını uygulamış ve çok sayıda ülkenin kendisine destek vermesini sağlamıştır. ABD'ye İngiltere ile Fransa gibi batılı ülkelerin yanında Suudi Arabistan, Mısır gibi Arap ülkeleri de destek vermiştir. Bunun sonucunda I. Körfez Savaşının hukuki alt yapısı sağlanmış oldu. Diğer boyutu olan insan hakları mevzusu ise; ABD yönetimi Saddam yönetiminin Halepçe katliamını³ yapmasını ve bu saldırıda bölgede yaşayan halka kimyasal ve biyolojik silahlar kullanması uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunmuştur. I. Körfez savaşının sonucunda Irak'ın kuzeyinde Bağdat yönetimi hâkimiyetini kaybetmiştir. 2003 yılına kadar iktidarda kalacak olan Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, İkinci Irak savaşına kadar, ABD'nin şer üçgeni olarak tanımladığı ülke olacaktır.

c) İkinci Irak Savaşı; 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin terör devleti olarak nitelediği ve düşman olarak göreceği devletler Afganistan ve Irak'tır. 2001

---

³Halepçe Katliamı 16 Mart 1988'de dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin tarafından, Halepçe'de ayaklanma çıkaran binlerce sivile karşı uygulanan kimyasal gaz saldırısı olarak tarihe geçti. Bölgenin en büyük kimyasal gazlı saldırısı olarak bilinen Halepçe Katliamı, Kanlı Cuma olarak da anılır. Kaynak: <https://www.haberturk.com/halepce-katliami-30-yilinda-halepce-katliami-nedir-1879068>

yılında Afganistan'ı işgal eden ABD Afgan hükümetinin elinde kitle imha silahları olduğunu ve El Kaide'ye destek verdiğini ileri sürerek Afganistan'ı işgal etmiştir. 2003'e gelindiğinde ise Irak'ı yine aynı gerekçelerle suçlayarak işgal etme zeminini oluşturmuştur. Irak'ın elinde kitle imha silahları olduğu savını savunmuş ve uluslararası terörizme destek vermekle suçlamıştır.

Amerikan yönetimi 2003 müdahalesine başlamadan önce kendi kamuoyunun desteğini alabilmek için propaganda faaliyetlerine girişmiş ve başarılı olmuştur. Kendi iç kamuoyu desteğini sağladıktan sonra uluslararası alanda destek alabilmek için, Irak'ın elinde kitle imha silahları olduğu savını sürmüştür ve BM nezdinde inandırıcılığını artırmak için bu iddiaları canlı tutmuştur. Müdahaleyi ABD, diğer batılı ülkelerinde desteğini de alarak çokuluslu bir güç sayesinde gerçekleştirmiştir. 2003 yılında gerçekleşen müdahale sonucunda yarım asırlık Baas rejimi devrilmiştir. Saddam Hüseyin dönemi Irak'ta resmen bitmiştir.

ABD müdahaleyi uluslararası hukuka uygun hale ve meşruiyetini tartışmaya açmamak için insan halklarının ihlali, kitle imha silahları kullanıldığı yönünde gibi savlar ileri sürmüştür. Ardından yapılan müdahaleyi de tek başına yapmamış ve çok uluslu bir güç eşliğinde gerçekleştirmiştir.

1.3. Diaspora Kavramı

Diaspora Kavramı, Yunanca da "dağılma" veya "yayılma" anlamına gelen - diaspeirō- teriminden geldiği bilinmektedir. Diaspora kelimesi Eski Yunanistan'daki başlangıçta kullanıldığı gibi diaspora; egemen ülkelerin sömürgeleştirilmesi için kendi ülkelerinden gönüllü olarak göç eden egemen ülkelerin insanlarına atıfta bulunulmuştur. Yakın dönemde, bilim adamlarının kabul ettiği iki tür diaspora vardır. Bunlardan birincisi zorunlu diaspora, ikincisi ise gönüllü olarak yapılan diaspora şeklindedir. Zorunlu diasporada; genelde savaşlardan dolayı, emperyalist fetih veya kölelik gibi travmatik olaylardan, kıtlık veya uzun süreli kuraklıktan kaynaklanan doğal afetlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu demek oluyor ki zorunlu yaptırılan diasporanın genellikle zulüm, kayıp ve vatanlarına geri dönme isteklerini paylaşır. Gönüllü bir diaspora, 1800'lü yılların sonlarına doğru Avrupa'nın bazı bölgelerinden insanların Birleşik Devletlere göç etmelerinde olduğu gibi, kendi ülkelerini ekonomik fırsat arayışı içinde bırakan bir topluluk olarak

görülebilmektedir. Zorunlu diasporanın yaptığı etkinin aksine, gönüllü göçmen gruplarının kendi ülkeleriyle olan bağını kültürel ve maneviyatını korumaktadır. Kendi ülkelerine yaptıkları kalıcı olarak geri dönme istekleri düşük bir ihtimal olmaktadır. Ortak deneyimleriyle de ayrıca gurur duyuyorlar.(Thoughtco)

Günümüzde etkin olarak sayılabilecek Rum Diasporası, Ermeni Diasporası ve Yahudi Diasporası örnek verilebilir. Örneğin Ermeni Diasporası 1915 yılında gerçekleştirilen Tehcir sonrası Avrupa ve ABD'de örgütlenmeyle başlamıştır. Tehciri kendilerine yapılmış, bilinçli bir soykırım faaliyeti olarak gösteren Ermeni Diasporası bu konuyu sürekli olarak güncel tutmak için çalışmaktadır. Sözde soykırımı Türkiye'nin dış politikasında bir engel oluşturacak şekilde planlı organizasyonlarla canlı tutmaktadır. Bu kapsamda sözde soykırımı tanınması için diğer ülkelerin faaliyet yürütüp, meclislerinde tanınmasını sağlamaktadır.

Birçok Avrupa Birliği(AB) ülkesi sözde soykırımı Ermeni Diasporasının girişimleri sonucunda tanımak zorunda kalmıştır. Dünya'nın etkin diasporalarından olan Ermeni Diasporası Türkiye aleyhinde birçok faaliyette bulunmaya günümüzde de devam etmektedir. Ermeni diasporasının nihai amacı Türkiye'nin Doğu Anadolu'sunu içine alacak bir şekilde Büyük Ermenistan'ı kurmaktır.

1.4. Uluslararası Örgüt Nedir ve Bir Uluslararası Örgüt Örneği Olarak: AGİT, AB

Günümüze bakıldığında devletlerin yanı sıra devlet ötesi kuruluşlarında öneminin arttığı görülmektedir. Küreselleşen Dünya'da artık ortak sorunlar ortak değerler ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda git gide kitle iletişim ağının yaygınlaşması, insanların tablet, bilgisayar, cep telefonları... İle artık git gide devletlerde yaşanan herhangi bir olay kısa zamanda internet ağı üzerinden bütün Dünya'ya kısa sürede gidebilmektedir. Küreselleşme ile birlikte yaşanan birçok olay ortak bir sorun haline gelmektedir.

Günümüzde devletlerin yanı sıra çok uluslu şirketler, hükümet dışı örgütler ve çeşitli ulus ötesi baskı grupları, küresel elitler de uluslararası aktörler olarak kabul edilmektedir. Gelişen teknoloji, iletişim, artan kitlesel üretim ve ortaya çıkan yeni güç merkezleri, halkların artan biçimde birbirine bağlanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Dünyanın ulaştığı bu bütünleşme boyutuna "karşılıklı bağımlılık" adı

verilmektedir. Karşılıklı bağımlılık, uluslararası işbirliğinin geliştiği durumlarda devletlerin bu süreçte birbirlerine bağımlı hale gelmeleridir. (Murat Yayınları)

Küreselleşme ile birlikte ulus devlet sınır kavramının kalkması sonucu diğer ülkelerde yaşanan olaylar, yaşadığımız bir ülkenin herhangi bir şehrinde yaşanmışçasına etki yapmaktadır. Örneğin, geçtiğimiz yıllarda Arap ülkelerindeki siyasi olayların sosyal medyadaki bir takım araçlarla, halkın yönlendirilmesi ve meydana gelen zincirleme olayların sonucunda ülkedeki siyasi otoriteler ve rejimleri yıkılmıştır. Bu da bize küreselleşmenin ve etkilerinin geldiği boyutu göstermeye yeterlidir.(Parsıoğlu, 2017:8)

Küreselleşme ile birlikte git gide devletler arasında işbirliği ve ortak hareket etme gibi adımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca bu ortak hareket etmeye çalışmalar ve teknolojinin hızlı ilerleyişi, devletlerin diğer devletler arasında uyum sağlama çabasını içine girmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu yıkım ve sonuçlardan sonra ise devletler kendi arasında ortak işbirliği ve ortak değerler etrafında örgütlenme isteği duyma yoluna gitmişlerdir. Bu sayede git gide uluslararası örgütler sayıca artma yoluna gitmiştir. Uluslararası örgütler tıpkı devletlere benzetilir ama aralarındaki bazı farklar vardır;

1)Uluslararası örgütlerin; devletler gibi kendilerine ait toprak parçaları ya da kendilerine bağlı olan bir nüfusu ve vatandaşları yoktur. (Güneş, 2016)

2)Uluslararası örgütlerin; devletler gibi yaptırım güçleri veya buyruk niteliğinde etkileri bulunmamaktadır. (Güneş, 2016)

3)Devletlerin ve uluslararası örgütler arasındaki bir diğer fark ise devletler de kendi sınırları çerçevesinde politikalarını kendi vatandaşlarına gerçekleştirirler. Uluslararası örgütlerde ise onların bir kuruluş amacı vardır, belirli bir sınırları yoktur. Küresel bir faaliyet göstermeye çalışmaktadırlar.

Uluslararası örgütleri kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. İlki hükümetler arası örgüt; adı üzerinde, devlet bazında olmak üzere devletlerin kendi aralarında anlaşarak, bir antlaşma bağlamında bir araya geldikleri örgüt olarak nitelendirilebilir. Bu örgütlerin kendi hukuki kuralları, dayanakları bulunmaktadır. Bu tarz örgütleri örnekle: NATO, AB, BM, AGİT... Gibi örgütler olarak söylemek doğru olur. Bu örgütlerin kendi kurul ve organları bulunmaktadır. İkincisi ise; hükümet dışı

örgütlerdir. Bu hükümet dışı örgütler herhangi bir antlaşma ile bir araya gelmemiş olan örgütlerdir, sivil nitelikli topluluklar bir araya gelmesiyle oluşurlar. Bu tarz örgütlere Green Peace'i örnek verebiliriz.

1.4.1. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı(AGİT); Soğuk Savaş döneminde bloklar arasındaki etkileşim gösterip, gerginliği ve antlaşmazlığı azaltıp Avrupa'nın güvenliğini sağlamak amacıyla konferans diplomasi haline gelmiş ve daha sonraları Sovyetler Birliği'nin(SB) dağılmasından sonraki dönemlerde kendini git gide geliştirerek 1994 yılında bir uluslararası örgüte dönüşmüştür.

AGİT, diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak antlaşma veya sözleşme gibi hukuki bağlayıcılığı bulunan bir belgeye dayanmamaktadır. Kabul ettiği ilke ve normlar kadar, kendi idari ve örgütsel yapısı da siyasi düzeyde Bakanlar veya Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından alınan kararlara göre şekillenmektedir. Kararlar oydaşmayla alınmaktadır.(Açık Ders Ankara) Üye ülkeler arasında Türkiye ve Azerbaycan da bulunmaktadır. AGİT Minsk Grubu ise Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ sorunun çözümü için kurulmuş bir gruptur.

ABD, Fransa ve Rusya'dan eş başkanlara ek olarak, AGİT Minsk Grubu'nda Beyaz Rusya, Almanya, İtalya, Portekiz, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Türkiye ve sorunun tarafları olan Azerbaycan ve Ermenistan yer almaktadırlar.(Haberler, 2012)

1.4.2. AB

I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı bittikten sonra Avrupa ekonomik olarak çökmüş ve kalkınamayacak duruma gelmişti. Savaşlardan dolayı erkek nüfusta azalmıştı. 1929 yılında ABD'de başta New York, ardından diğer önemli menkul kıymet borsalarının çöküşüyle başlayan sonrasında sanayi, hizmet ve tarım sektörlerine sıçrayarak derin etkisi altına alan kriz, 1930 yılı itibariyle başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Ayvalı, 2014). Bu buhrandan sonra başta Avrupa olmak üzere ticarete müthiş bir gerileme yaşandı. İşsizlik artmaya başladı. Üretim yapılamayacak duruma geldi. Almanya o dönemlerde daha da zor durumdaydı çünkü savaş tazminatlarını ödeyecek bütçesi yoktu, birde üstüne üstlük enflasyonu tavan yapması onu daha da çok zor durumda bırakıyordu.

ABD'de bu krizden çok etkileniyordu, nihayetinde üretim yaptığında, ihracat yapması gerekiyordu ama pazar bulma konusunda sıkıntılıydı bu yüzden yeni bir taktik geliştirmesi yaptı. Bunun nedenine bakıldığında; Avrupa savaştan yeni çıktı, ekonomik kriz içerisinde, dışarıdan alım yapması gerekecek, ABD ise üretim yapan bir devlet, en büyük pazarı ise Avrupa ama ABD ihracat yapamıyor çünkü Avrupa'nın parası değer kaybediyor, değer kaybedince de ABD kendi mallarını ürettiğinin altında bir maliyet ile vermesi gerekiyordu.

Avrupalı devletlerin kalkınmasını sağlamak amacıyla bir plan hazırladı. 5 Haziran 1947 günü Harvard üniversitesinde konuşma yapan ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, konuşmasında bu plandan bahsetti. Marshall'ın planına göre Avrupalı devletler kendi aralarında ekonomik iş birliği yaparak birbirlerini tamamlamalıdır. Yetersiz oldukları yerlerde ise ABD yardımıyla bulunacaktır (Dünyada Ticaret, 2018) şeklindeydi. Avrupalılar ilk olarak Avrupa Ekonomik İşbirliği, daha sonra isim değiştirerek Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü olarak tarihe geçtiler. Örgüt git gide kendini geliştirdi ve yeni üyeler almak istemeye başladılar. Robert Schuman (Fransa Dışişleri Bakanı), Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanarak, 9 Mayıs 1950 tarihinde, Avrupa Devletlerini, kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ve uluslar üstü bir kuruma devretmeye davet etti. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı)

Avrupa Kömür Çelik topluluğu kuruldu. Savaşın temel maddesi olan çelik ve kömür artık anlaşmayla birlikte ekonomik birliğin temellerini oluşturmaktadır. Birlik bir yerde başarılı olmaya başlayınca git gide farklı alanlara da yönelmeye başladı. Artık birliktelik ve bu birliktelikten kazançla kendilerini daha da geliştirmeye başlar.

Avrupa'da bölgesel iktisadi entegrasyonun ivme kazanmasına, aynı coğrafyada yer alan devletler arasında ortak ticari çıkarların ve iktisadi işbirliğinin sağlanmasıyla devletler arasında çatışmaların azaltılabileceği fikri iham vermiştir. Bu, farklılıklarını geleneksel olarak askeri çatışmalarla çözüme kavuşturma eğilimindeki Fransa ve Almanya gibi ülkeleri çıkarları için ortak bir iktisadi ve siyasi çerçeve dahilinde hareket etmeye ikna etmiştir. Devletler birbirlerinin barış ve refahının sağlanması için bir araya gelebilir. (Burchill, vd, 2013:96-97)

AB düşüncesi oluştu ama bu düşünce federal bir oluşum gibi olması için görüşmeler başladı. Kendi içerisinde bağıımız kararlar alınacak, diğer devletler, devletin kendi iç işleri hakkında yorum yapma hakkına sahip olmayacak ama dış politikada ise diğer devletlere bağıımlı bir devlet şeklinde ortak karar alınması sağlanacaktı. Daha sonralarında ise birlik yaptığı politikalar ile kendi alanında başarılar sağladı. Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı, nükleer enerjinin barışlıl yönde kullanılması... Gibi alanlarda kendini geliştirmiş ve genişlemeye devam etmiştir. Temel dayanakları güçlendirilmiş çeşitli anlaşmalarla Gümrük Birliği, ortak para birimi gibi alanlar getirip günümüze kadar hala işlevini sürdürmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNEY KAFKASYA BÖLGESİ, AZERBAJYAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER VE DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNA GEÇİŞ

2.1. Güney Kafkasya Bölgesi

Harita 2: Güney Kafkasya

Kaynak:https://ec.europa.eu/echo/where/europe-and-central-asia/southern-caucasus_en

Coğrafyacılar, siyaset bilimcileri, sosyologlar Kafkasya'yı Güney Kafkasya ve Kuzey Kafkasya diye ikiye ayırırlar. Kafkas sıradağlarının böldüğü Kafkasya coğrafyasının dağların güneyinde ve günümüzde Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ülkelerini kapsayan kısmı Güney Kafkasya, dağların kuzeyinde ve günümüzde Rusya Federasyonu'nun hudutları içerisinde kalan kısmı Kuzey Kafkasya olarak adlandırılmaktadır. Güney Kafkasya, Transkafkasya veya Kafkasardı bugünkü Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan devletlerini kapsayan, İran, Rusya ve Türkiye arasında, Büyük Kafkas sıradağlarının güneyinde yer alan coğrafi-siyasi bölgedir. (Iadigarov, 2017:6)

Kuzey Kafkasya, Avrupa kıtasında, güneyinde kalan Güney Kafkasya ise Asya kıtasında yer almaktadır. Siyasi olarak ise Kafkasya'nın tamamı Avrupa'nın bir parçasıdır. Kimi yazarlara göre, Kuzey Kafkasya - Güney Kafkasya ayrımının

kullanılması Rusya Federasyonu'na bağlı parçayla, Rusya'dan ayrılan parçayı ifade ettiği için tercih edilmektedir. Güney Kafkasya teriminin SSCB'nin dağılmasından sonra daha sık kullanılması bununla ilgilidir. (Kalkan, 2010:15)

Güney Kafkasya, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya da olduğu gibi çözülmemiş, devam eden birçok çeşitli bölgesel çatışmalara sahiptir. Bunlardan bir tanesi Dağlık Karabağ bölgesinde Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışma da devam ediyor olmasıdır. Bölge, Avrupa'ya enerji nakliyesi için çok önemli bir yere sahip ve bu öneminden dolayı stratejik bir öneme sahipken buradaki kalıcı ve çözülemeyen çatışmalar insanların güvenliğini etkilemekte ve söz konusu ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasına da engel teşkil etmektedir. Güney Kafkasya'daki uzun süredir devam eden tecrübesi sayesinde İsviçre, eski Sovyet ülkelerinin siyasi değişimlerinde desteklemek için güvenilir bir ortak olarak görülüyor. Bu konuda tarımsal ürün ticareti ve iklim değişikliğine uyum sağlama süreci gibi politikalar yapması açısından, ortak çıkarlar konusunda daha fazla işbirliğine teşvik ediyor. (The Federal Council)

2.2. Azerbaycan Jeopolitik Durumu ve Yakın Coğrafya Komşuları ile İkilili İlişkileri

2.2.1. Azerbaycan Coğrafyası

Harita 3: Azerbaycan

Kaynak: <http://politikaakademisi.org/2013/09/28/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/>

Azerbaycan, 44-52 derece doğu meridyenleri ile 38-42 derece kuzey paralelleri arasında, Kafkasların geçiş noktaları üzerinde, Büyük ve Küçük Kafkas Dağları arasında yer almaktadır. Bölgenin en önemli özelliği tarihi geçit ve ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Kuzeyinde Gürcistan(480 km) ve Rusya Federasyonu'na bağlı Dağistan Özerk Cumhuriyeti (390 km); güneyinde İran İslam Cumhuriyeti (756 km); batısında Ermenistan (1.007 km) ve Türkiye Cumhuriyeti (Nahcivan ile 11 km sınırı bulunmaktadır); doğusunda ise dünyanın en büyük gölü kabul edilen Hazar Denizi (400.000 km² alan-enderin yeri 1.025 m.) (713 km) yer almaktadır.(Karaca, Aydoğdu, Bozkırlı, 2016:10)

2.2.2. Ekonomik ve Beşeri Durumu

2018 yılının nisan ayında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminden beri, Azerbaycan Hükümetinde önemli ölçüde değişiklikler yaşanmıştır; Bu değişiklikler arasında yeni bir başbakan adayının gösterilmesi, tarım ve kırsal alanlarda kalkınma, eğitim, vergi reformları, çevre ve enerji konularında görevli rolde birkaç bakan atanması yer alıyor. Yeni hükümet, ekonomik büyümeyi geliştirmek için önemli sektörlerdeki reform sürdürme görevini üstlenmiştir. İstikrarlı petrol üretimi ve iç talepteki mütevazı bir ivmelenme ile desteklenen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), 2018'de %1,4 oranında artmıştır. Enerji; dış ekonomi, çoğu ekonomik sektördeki hareketlenmeyi yansıtarak % 1.8 oranında büyümüştür. Tüketici fiyatları enflasyonu 2018'de kesin bir şekilde yavaşlamaya girmiştir.(World Bank, 2019)

Azerbaycan'ın nüfusuna baktığımızda: Yakın zamanda BM tahminlerine göre sayıldığında 8 Ocak 2019 Cumartesi günü itibariyle Azerbaycan'ın mevcut nüfusu 10.008.477'dir.Azerbaycan nüfusu, toplam dünya nüfusunun %0.13'üne eşittir (Worldometers)

2.2.3. Azerbaycan Yakın Coğrafya İlişkileri

2.2.3.1. Azerbaycan - İran İlişkileri

Harita 4: İran

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2016/07/abdnin-iranla-derdi-ne.html>

Azerbaycan- İran ilişkileri tarihsel açıdan bakıldığında çok kapsamlı bir boyutu kapsamaktadır. Tarihi açıdan bakıldığında İran'da kurulan Türk devletleri Azerbaycan topraklarını içine alacak şekilde hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunlara Safevi Devleti, Avşar Hanedanlığı ve Kaçar Hanedanlığı örnek verilebilir. Bu devletler İran merkezli kurulmalarına rağmen hanedanları Türk kökenlidir ve Azerbaycan ve İran'ın kültürel ve siyasi hayatına unutulmaz izler bırakmıştır.

Safevi Devleti İran ve Azerbaycan'ın Şiileşmesinde önemli bir unsur oynamıştır. İran ve Azerbaycan yine aynı mezhepten olup, etnik bakımdan İran nüfusunun yarısını Azeri Türkleri oluşturmaktadır. Şah döneminde, İran'ın siyasi yönetiminde Türkler, bizzat etkin olmuşlardır. Fakat bu etki Kaçar Hanedanlığının yıkılmasının ardından yitirilmiştir. Keza Azerbaycan'da 1920'de bağımsızlığını kaybedip, Sovyetlerin güdümünde 1991'e kadar işgal altında kalmıştır.

İran'da yaşanan 1979 İslam Devrimi⁴ bölgeyi yeniden şekillendiren olay olarak tarihe geçecektir. Yine Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını kazanması,

⁴ İran İslam Devrimi; 1979 yılında İran'ın Muhammed Rıza Pehlevi liderliğindeki monarşik yönetim döneminde, Ayetullah Ruhullah Humeyni yönetiminde gerçekleştirilen, İslam hukuku ve Şii mezhebi görüşlerini esas alan popüler harekettir. Toplumun muhalif kesimlerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu muhalif kesim içerisinde Ayetullah Humeyni ve destekçileri bir süre sonra dizginleri eline almıştır. Böylece, diğer oluşumları

ardından yaşadığı Dağlık Karabağ sorunu dış politikasını şekillendiren bir unsur olmaya devam edecektir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından İran-Azerbaycan ilişkileri çok boyutlu gelişmeye devam edecektir.

İran ve Azerbaycan arasında sorunlara bakılacak olursak şunlardır.

1. • Güney Azerbaycan Sorunu
2. • Dağlık Karabağ Sorunu ve İran'ın tutumu
3. • Azerbaycan'ın Batı yönlü Politika İzlemesi ve İsrail İlişkileri
4. • Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunu
5. • Enerji Faktörünün İlişkilere Yansıması(Aşırı) →(5 Maddeyi de Kapsamaktadır)

Her iki ülkede petrol ve doğalgaz potansiyeli bakımından zengindir. Azerbaycan ve İran ekonomik ilişkileri petrol ve doğalgaz üzerinden gelişmiştir. Yine iki ülke arasında boru hattı anlaşmaları da bulunmaktadır. Hazar'ın statüsü de iki ülke ilişkilerini ilgilendiren bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Zira Sovyetlerin yıkılmasının ardından Hazar'ın göl mü, deniz mi olduğu sorunsalı kıyıdaş ülkeleri ilgilendiren bir mesele olmaktadır.

Hazar'ın zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olmakla beraber balıkçılık yönünden de zengindir. İran ve Azerbaycan ilişkileri siyasi olarak incelendiğinde iki ülkenin komşuluk hukuku bakımından da incelenmesi de gereklidir. İki ülkenin sınır komşusu olmasının yanı sıra bugün Güney Azerbaycan; diye tabir edilen İran'ın kuzeyinde, ağırlıklı olarak Azeri Türkleri yaşamaktadır. Azeri Türkleri İran nüfusunun yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır. Yine Azerbaycan ve İran ilişkilerini etkileyen diğer bir diğer unsur olarak yönetim biçimleri de göze çarpmaktadır. İran teokratik bir yönetim⁵ biçimini benimsemişken Azerbaycan tam aksine laik sistemin⁶ uygulandığı bir ülkedir. İran anayasası gereği

---

sindirip, baskın ve belirleyici bir konuma erişmiştir. Ayrıca, Şii siyaset felsefesindeki temel kırılım Humeyni ile gerçekleşmiştir. Kaynakça: <https://www.ilimvemedeniyyet.com/iran-islam-devrimi-ve-abdnin-reaksiyonlari.html>

⁵ Dine dayalı yönetim biçimini tanımlamak için kullanılan terimin adı teokrasidir. Daha doğru bir anlatımla teokrazi, dini otorite organlarının siyasi otorite organları yerine devlet idaresini elde tuttuğu devlet biçimidir. Her ne kadar farklı algılanış biçimleri ve yorumları mevcut olsa da, teokrazi en yalın anlamda "devlet işlerinden bir tür ruhban sınıfının sorumlu olduğu ve devlet işlerinin dini temellere dayandırılmaya çalışıldığı sistemdir". Kaynak: <http://www.bilgesam.org/incele/1324/-iran-cumhurbaskanligi-secimleri/#.XSIs8ugzaDI>

⁶ Laiklik, din ve devlet işlerinin, inanç ve siyasetin ayrı olarak düşünülmesini gerektiren bir devlet tipolojisidir. Laik devlet yapısında din işlerinin devlet işlerine karışmaması, eşitlik ve vicdan özgürlüğünün esas alınmasıdır. Bu tanımla laiklik, sosyal hayatta din kurallarına tabi olmayan hukuk anlayışını ifade etmektedir. Kaynak: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/188587>

rejimini ihraç etmeyi kendine misyon edinmiştir. Yine İran mezhebi bakımından Azerbaycan ile benzerdir. Azerbaycan bu yüzden kendisine yönelik rejim ihracı olabileceği sebebiyle İran'a tedbirli yaklaşmaktadır.

İran'ın siyasi söylem olarak Dağlık Karabağ meselesinde Azerbaycan destekleyen açıklamaları pratikte çok az görülmektedir. İran, Ermenistan ile yakın işbirliğine devam etmektedir ve bu da Azerbaycan'ın tepkisini çekmektedir. Azerbaycan buna karşılık batılı ülkeler ve İsrail ile yakın ilişkiler kurmaktadır. İsrail ile yakınlaşan Azerbaycan yönetimi özellikle silah alımı yönünde işbirliği içinde bulunmaktadır. Ordusunun kullandığı silahların bir kısmını İsrail tarafından tedarik eden Azerbaycan, İran'ın zaman zaman tepkisini çekebilmektedir.

Azerbaycan ise İran'ı ülkesindeki Şii mollalarını, kendi yönetimine karşı muhalif bir yapı oluşturmakla suçlamaktadır. Bu da iki ülkenin ilişkilerinde güvensizlik oluşturmaktadır. İran tarafı da Azerbaycan yönetimini Güney Azerbaycan'da yaşayan Azeri Türklerini kışkırtabileceği düşüncesinde olup Bakü yönetimine mesafeli yaklaşmaktadır. Kısacası iki ülke arasında güven problemi devam etmektedir.

Azerbaycan, İsrail ile İran'da Ermenistan ile işbirliğine devam etmekte olup, iki ülke birbirinin düşman olarak gördüğü ülkelerle işbirliği içinde olmaktadır. Azerbaycan ve İran ikili ilişkilerinde güven problemi aştıkları takdirde çok büyük bir potansiyeli taşımaktadır. Bu potansiyel Kafkasya coğrafyasının kaderinin belirlenmesinde belirleyici olabilecek kapasitedir.

2.2.3.2. Azerbaycan - Rusya İlişkileri

Harita 5: Rusya

Kaynak:<http://ulkeharitasi.blogspot.com/2013/03/rusya-haritas.html>

Azerbaycan - Rusya İlişkileri çok uzun bir geçmişe sahip ikili ilişkileri içine barındıran bir konuma sahiptir. Dikkatli bakıldığında Azerbaycan'ın mevcut konumu Güney Kafkasya bölgesinde yer almaktadır. Aynı zamanda konumu itibari ile Azerbaycan daima bölgesel güçlerin bir hedefi olmak durumunda kalmıştır.

Azerbaycan ilk önce Safevi Devleti'nin egemenliği içine girmiştir. Uzun yıllar Safevi Devleti'nin egemenliğine kalmış olan Azerbaycan zaman zaman Osmanlı'nın hâkimiyet sahasında da kendini bulduğu bilinmektedir. Azerbaycan tarihinde ise dönüm noktası gelişmeler 1800'lü yıllarda yer edinmeye başlamıştır. Bu dönemde sistematik olarak Çarlık Rusya'sı Kafkasya'ya doğru genişlemeye başlayacaktır.

1813 Gülistan Antlaşması(Günümüzde Ermenilerin hak iddia ettikleri Karabağ bölgesinde, merkezi Şuşa olmak üzere, 1747 yılında Karabağ Hanlığı kurulmuştur. Karabağ Hanlığı 1805 yılında Rus işgaline uğramış ve daha sonra 1813'te imzalanan Gülistan antlaşmasıyla Çarlık Rusya'sına bağlanmıştır (Özkul; Vermez, 2009:148) ve 1828 Türkmençay Antlaşması (İran-Rusya savaşından sonra, imzalanan Türkmençay Antlaşması sonucu Azerbaycan ikiye ayrılarak, kuzey kısmı Rusya'ya, güney kısmı ise İran'a bırakılmıştı. (Yılmaz, 74)) ile Azerbaycan coğrafyası Rusların etkisi altına girmeye başlayacaktır. Çarlık Rusya'sı altında kendi varlığını sürdüren Azerbaycan 1917'de yaşanan Bolşevik Devrimi'nin getirmiş olduğu kısa süreli otorite boşluğu sayesinde 1918'de bağımsızlığını kazanmıştır. Bu

kısa süreli olsa bağımsızlık hareketi Türk dünyası açısından da önemlidir. Çünkü Azerbaycan Türk Devletleri arasında cumhuriyeti ilan eden ilk devlet olarak ortaya çıkmıştır ve önemli bir gelişme olarak Osmanlı Devleti tarafından da tanınmıştır.

1920 yılında ise Sovyetler kendi içinde yaşadığı iç savaşın ardından otoriteyi Kafkasya'da tekrar sağlayarak Azerbaycan'ın bu kısa süreli bağımsızlık girişimine son vermiştir. Azerbaycan 1991 yılına kadar SB işgali altında kalmıştır. SB zamanında özellikle dikkat çekilecek en önemli hususlardan bir tanesi Azerbaycan'ın özellikle petrol yönünden zengin olması, Moskova için önemli bir kaynak bölgesi haline getiriyordu. Art arda gelen olaylardan sonra SB'nin dağılması ile Azerbaycan bağımsızlığını ilan edecektir. Ama Azerbaycan bağımsızlık sonrası bir takım sorunlarla karşılaşacaktır. Bu problemler Azerbaycan'ın ana unsuru olmaya devam edecektir.

1980'li yılların sonlarına doğru SSCB'nin çöküşe geçmesiyle birlikte eski SSCB Cumhuriyetleri'nin kendi aralarında ileri sürdükleri toprak iddiaları ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu iddialardan biri de Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı ileri sürdüğü Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a katılması olmuştu. Karabağ sorunu bağımsızlık sonrası Azerbaycan dış politikasının belirlenmesindeki en önemli etkenlerden biri oldu. Bu nedenle Azerbaycan'ın genel dış politik yaklaşımlarına geçmeden evvel bağımsız bir bölümde Karabağ sorunun ortaya çıkışı ve çözümüne ilişkin çabalara değinmek gerekir. Zira bu sorun hem Rusya ile ilişkiler de hem de ABD ve diğer batılı ülkelerle kurulan ilişkilerde belirleyici bir rol oynadı, oynuyor. (Mammadov, 2009:20) Dağlık Karabağ, Ermenistan tarafından 1992'de işgal altına alınmıştır. Ama bu işgal esnasında Ermeni birliklerine de Rusya'nın yardım ettiği görülmüştür. Dağlık Karabağ'ın durumunun belirlenmesine yönelik girişimler başlatılmıştır (AGİT Minsk Grubu'nun çözüme ilişkin çabaları gibi). Bir yandan da Rusya'nın arabuluculuğu etrafında Azerbaycan, Ermenistan müzakereleri devam etmiştir.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Rusya - Azerbaycan ilişkileri yeniden askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda gelişmeye başlamıştır. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan bir yandan batılı ülkeler ve Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye başlamışken, Rusya ile var olan ilişkilerini ise dengede tutmak istiyordu. Ama şu net bir konudur ki; Azerbaycan, Dağlık Karabağ meselesinde

Rusya'nın desteğini almadan durumu kendi lehine çeviremeyeceğini biliyor. Uzun yıllar Moskova etkisinde kalmış bir ülke olarak Azerbaycan'ın bir anda Rusya'dan bağımsız politikalar gerçekleştirmesi gerçeğe uygun bir politika değildir.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olarak Türkiye ile o tarihten beri ikili Türkiye - Azerbaycan ilişkilerini çok boyutlu olarak geliştirmeye devam ettirmiştir. Türkiye, Dağlık Karabağ meselesinde Azerbaycan'ın bu konudaki tutumunu tam desteklemiştir ve Azerbaycan ile aynı pozisyonda yer almıştır. Ayrıca Bakü - Tiflis - Ceyhan boru hattının açılması da Bakü petrolünün dünya pazarına sunulmasında, Moskova'ya alternatif bir güzergâh olarak ortaya çıkmış stratejik önemli bir unsur olmuştur. Aliyev yönetimi dış politikada ABD ve AB arasında yakın ilişkiler kurmuş, Rusya'ya alternatif merkezler yaratmaya çalışmıştır. Yine de Azerbaycan açısından Rusya askeri, siyasi ve ekonomik açıdan büyük önem arz etmektedir. Ama şu unutulmamalıdır ki Rusya'nın ve Azerbaycan'ın ilişkisi yalnızca Dağlık Karabağ sorunu ile sınırlandırmak yanlış olur çünkü gerek coğrafi konumu gerekse zengin petrol rezervleriyle Moskova yönetimi açısından önemini korumaktadır. Bunun sebebi Rusya, Güney Kafkasya bölgesini kendisinin arka bahçesi olarak görmektedir, bu yüzden burada rakip güçleri istememektedir. Putin, yönetimini de eski Sovyet ülkelerini içine alacak bir doktrinle bu ülkeleri Rus nüfuz egemenliği altında tutmaya çalışmaktadır.

2008 Rusya - Gürcistan Savaşı olunca Azerbaycan Batı ile olan ikili ilişkilerinde daha dikkatli davranmaktadır. Azerbaycan'da bu anlamda diğer ülkelerle ikili ilişkiler kurarken Putin yönetiminin tepkisinin de çekmeden bir takım ikili ilişkiler yürütmektedir. Yine Azerbaycan askeri anlamda Rusya ile yakın iş birliği içinde olmaya devam etmektedir. Bu anlamda ordusunu modernize ederken çok sayıda Rus menşeli silah alımı yapmıştır. Ekonomik alanda petrol ve doğalgaz boru hatları iki ülke arasında ekonomik değeri yüksek projeler olarak dikkat çekmektedir.

Rusya ile eskiden beri yakın ticari ve ekonomik ilişkileri olan Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra da Rusya ile yüksek düzeyde ekonomik ve ticari ilişkiler kurmuştur. Bu anlamda Rusya, Azerbaycan'ın en çok anlaşma imzaladığı ülkelerden biridir. Rusya ve Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler özellikle enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon alanlarını kapsamaktadır. (Rzayev, 2010)

Rusya ile Azerbaycan'ı yakınlaştıran bir meselede Hazar'ın statüsüdür. Çünkü Hazar Denizi gerek balıkçılık gerekse zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla dikkat çekmektedir. Rusya Hazar'a kıyıdaş diğer ülkelerle birlikte statüsünün belirlenmesinde önemli adımlar atmakta olup Azerbaycan'ın tutumu da Moskova açısından önemli yer tutmaktadır.

Hazar Denizi, Fars Körfezi'nden sonra enerji kaynaklarının zenginliği bakımından dünya ikincisi konumundadır. Hazar Denizi, içinde barındırdığı enerji ve diğer doğal kaynakları, enerji boru hatları güzergâhı üzerinde bulunması; Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, İran ve Rusya'ya kıyısı olması ve uluslararası sorun ve ihtilaflara konu (Karaağaçlı, 2013:298) olmaktadır. Genel olarak baktığımızda ise Rusya - Azerbaycan ilişkileri çok boyutlu bir haldedir ve bu çok boyutluluk gelişmeye devam edecektir. Yüzyıllara dayanan bir Azerbaycan - Rusya ilişkileri Kafkasya'nın geleceği açısından da önem arz etmektedir. Bölgenin istikrarı açısından Rus - Azeri ilişkileri diğer ülkeler tarafından da takip edilmektedir.

2.2.3.3. Azerbaycan - Gürcistan İlişkileri

Harita 6: Gürcistan

Kaynak: <http://www.mmsrn.com/gurcistanin-illerinin-isimleri-baskenti-ve-haritasi/>

Gürcistan, coğrafi olarak Karadeniz'e kıyısı olan, diğer taraftan Güney Kafkasya'da yer alan stratejik değeri yüksek olan bir ülke konumundadır. Gürcistan kısa tarihine bakıldığında kendilerine ait krallıkları olduğu görülür. Orta Çağda kurulan Gürcü krallığı sayesinde, Gürcüler siyasi varlığını uzun süre sürdürmüştür. 1071 Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasından sonraki dönemde Gürcülerle Türkler arasında arasındaki temaslar başlamıştır. Osmanlı Devleti Fatih Sultan Mehmet Döneminde Trabzon Rum İmparatorluğu'na son verilmesinden sonra Osmanlılar Gürcülerle komşu olmuşlardır. Gürcistan toprakları bu zamandan sonra Osmanlı Devleti - İran arasında mücadele alanı olacaktır. 19. Yüzyıla gelindiğinde Çarlık Rusya'sının Kafkasya'ya genişlemesi sonucu Osmanlı Devleti, Gürcistan üzerindeki hâkimiyetini kaybedecektir.

1877-1878 Osmanlı - Çarlık Rusya'sı arasında gerçekleşen 93 Harbi sonucu Batum ve çevresi de Türk egemenlik alanından çıkacaktır. Bu tarihten sonra Gürcistan uzun yıllar Rus nüfuz alanının içerisinde yer alacaktır. 1917 Ekim Devriminden sonra ise Gürcistan 1918 yılında kısa süreliğine bağımsızlığını ilan etti. 1921 yılına geldiğinde ise Sovyetler tarafından yeniden ilhak edilen Gürcistan'ın bağımsızlığına son verildi. 1991'e kadar sürecek dönemde Gürcistan, SB dağılması sonrasında, Gürcistan bir referandum yaptı. Bu referandum ile birlikte 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını Kazandıktan sonra Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT)⁷ katılan Gürcistan uzun yıllar bu oluşumun içinde yer almıştır. Gürcistan'da bağımsızlık sonrası Rus etkisi aktif olarak devam etmiştir.

Sovyetlerin dağılmasından sonra Gürcistan'da Gamsahurya öncülüğünde milliyetçiler iktidara gelmiştir. Gamsahurya'nın önceliği bağımsızlıklarını ilan eden bölgeleri tekrar fiili olarak Gürcistan'la birleştirmek olmuştur. Bu amaçla Abhazya ve Güney Osetya'ya saldıran Gürcü ordusu her iki bölgede de beklemedikleri bir direnişle karşılaşmış, geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu iç savaşta, Rus ordusu ayrılıkçı bölge milislerini desteklemekle kalmamış, doğrudan çatışmalara iştirak etmiştir. Bu sürecin sonunda, Rusya'nın aracılığıyla ateşkes anlaşması imzalanmıştır.

---

⁷Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu dünyada Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) yani şuan ki Rusya bir kutbu, ABD liderliğinde Avrupa ülkeleri ise NATO ile diğer kutbu ifade ediyordu. SSCB'nin dağılmasıyla NATO'ya karşı kurulan SSCB liderliğindeki Varşova Paktı da dağıldı. SSCB dağıldıktan sonra Rusya dahil 15 yeni ülke bağımsızlığını ilan etti. Rusya ise bölge ve dünya siyasetindeki konumunu koruyabilmek için bu bağımsızlığını kazanan ülkeleri bir çatı altında toplamak istedi. Bu ülkeler de Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çatısında toplanılmak istendi ve 15 ülkeden 12'si bu topluluğa katıldı. Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2015/11/bagmsz-devletler-toplulugu-bdt-ve.html>

Ancak, Rusya bu şekilde ayrılıkçıların ümitlerini arttırmış, ayrılıkçı liderler Gürcistan'dan koparak Rusya ile birleşme yönünde iradelerini açık şekilde belirtmeye başlamışlardır. Diğer bir ifade ile Rusya'nın gerek askeri, gerekse siyasi desteği ile ayrılıkçı bölgeler problemi giderek daha da büyümüştür. (Yılmaz, 2010: 27-28)

Eduard Şevarnadze döneminde devam eden Güney Osetya ve Abhazya çatışmaları bölgede istenilen şekilde Gürcü hâkimiyetini kuramamıştır. Tam aksine bu Gürcistan'ı de facto bir durum meydana getirmiştir. Rusya, bu çatışmalarda doğrudan yer alarak çatışmaların Gürcistan aleyhine kaybedilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu durumda Gürcistan'da Rus aleyhtarlarının sayısının artmasına neden olmuştur. Eduard Şevarnadze 1990'lı yıllar boyunca bu savaşın kaybedilmesinden sonra Rusya ile daha ılımlı ilişkiler yürütmek zorunda kalacaktır. Rusya'nın bu çatışmalarda Güney Osetya ve Abhazya'ya doğrudan destek vermesinin nedenleri arasında Güney Kafkasya'daki sorunların çözümünden ziyade çözümlerin yönetilmesi stratejisi yer almaktadır. Bu sayede oluşan sorunların çözüm adresi tek olmayı sürdürecektir, bölge dışı unsurların buraya müdahil olmasını engelleme ve sorunların taraflarını kendi çizgisi etrafında toplama stratejisi yer almaktadır.

2000'li yıllara Gürcü siyasetinde etkinliğini koruyan Moskova yönetimi Eduard Şevarnadze'nin iktidarı kaybettiği Gül Devrimine kadar başat unsur olmayı başarmıştır. 2003 yılında yaşanan Gül Devrimi ile birlikte Gürcistan yönünü batıya dönecektir. Gürcistan Mikhail Şaakaşvili ile AB ve NATO taraftarı bir ülke konumuna gelmiştir. Bununla birlikte Rusya'nın arka bahçesinde, Rusya'ya rağmen adımlar atmaya başlayan Gürcistan ilk yıllar Moskova yönetimi tarafından izlenmiştir. Putin yönetiminin sabrını taşıran olay ise Gürcü birliklerinin Abhazya ve Güney Osetya sınırlarını geçmesi ve burada aktif olarak çatışmaların yeniden başlamasıdır. 2008 yılında gerçekleşen kısa süreli savaşta Rus birlikleri tarafından ağır bir yenilgiye uğrayan Gürcistan, Abhazya ve Güney Osetya'yı tamamen kaybetmek zorunda kalmıştır. 2008 savaşının ardından Abhazya ve Güney Osetya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Olayların sonunda Rusya'da bu bağımsızlık girişimlerini tanımış, batılı ülkeler ise bu de facto durumu kabul etmemiştir. Uluslararası hukuka aykırı bir şekilde gerçekleşen duruma Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlık girişimleri kabul edilmemekle beraber halen bu iki bölge

Gürcistan toprağı sayılmaktadır. Kafkasya'da bu fiili çatışma durumu ise en çok Rusya'nın işine gelmektedir. Moskova yönetimi, Kafkasya bölgesinde iki türlü bir yol izlemektedir:

1. Yakın Çevre Doktrini
2. Avrasyacılık Siyaseti

Bu iki siyaseti de başarılı bir şekilde yürüttüğü de görülmektedir.

Mikhail Şaakaşvili döneminde Azerbaycan ve Gürcistan İlişkileri olumlu olarak gelişmeye başlamıştır. Ekonomik alanda daha da gelişen ikili ilişkiler somut adımını Bakü - Tiflis - Ceyhan boru hattı ile ortaya koymuştur. Bakü petrolünün Moskova'ya bağımlı kalmadan dünya piyasalarına sunulması yönünden alternatif bir güzergâh konumundadır. 2008 savaşına kadar Rusya karşıtı bir siyaset izleyen Tiflis bu tarihten sonra Moskova ile dengeli bir siyaset izlemek durumunda kalmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise gerek Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya olsun gerekse Azerbaycan - Ermenistan arasında devam eden Dağlık Karabağ meselesinde Rusya yönetimi sorunu daha da karmaşık çetrefilli bir hale getirerek meseleyi daha çözülmez hale getiriyor ve tarafların sorununun çözümüne kendisini bağımlı hale getiriyor. Bu amaçla çözümsüzlük bölgelerinde de facto cumhuriyetler kurdurarak Kafkasya'da tek etkin güç olmayı amaçlamaktadır.

2.2.3.4. Azerbaycan - Türkiye İlişkileri

Harita 7: Türkiye

Kaynak:<https://www.cografyaci.gen.tr/turkiye-ve-dunya-haritasi-fiziki-siyasi-dilsiz-ve-mulki-idare-bolumleri-haritalari/>

İki devlet tarihe baktığımızda aynı etnik kökene sahiptirler. Yıllardır her iki devlet birbirlerine kardeş ülke gözü ile bakmaktadır. Türklerin Malazgirt Savaşı'nı kazanması ile Türkler batıya doğru Anadolu istikametine göç etmeye başlamıştır. Malazgirt Savaşı'nın ardından Türkler, İran ve Anadolu istikametinde devletler kurarak hâkimiyet alanlarını genişletmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını en geniş seviyeye ulaştırdığı Ferhat Paşa Anlaşması ile Azerbaycan'ın bir kısmı da Osmanlı egemenliğine girmiştir. Ferhat Paşa Anlaşması'ndan sonraki zamanlarda ise Güney Kafkasya, Osmanlı Devleti ve Safeviler arasında mücadele alanı olacaktır. 17. ve 18. yüzyıllar arasında bu bölge Osmanlılar ile Safeviler arasında sürekli el değiştirecektir. Çarlık Rusya'sının 19. yüzyıla doğru Kafkasya'ya genişlemesi sonucu Türklerin buralardaki egemenlik sahası daralacaktır. 1813 Gülistan Anlaşması ve 1828 Türkmençay Anlaşmaları ile Güney Kafkasya tamamen Rus egemenliğine geçmiştir. Bölgedeki hanlıklar Rus egemenliğine girmiş olup ve Kaçar Hanedanı'nın ile Osmanlı Devleti'nin bölgedeki Türklerle ilişkisi kesilmiştir. 1917 Ekim Devrimine kadar Çarlık Rusya'sının egemenliğinde kesintisiz kalan Güney Kafkasya halkları Bolşeviklerin iktidara geliş sürecindeki otorite boşluğundan yararlanarak kısa süreli bağımsızlık elde etmiştir. Azerbaycan 1917 Ekim Devriminin getirmiş olduğu havadan yararlanarak 1918'de bağımsızlığını elde etmiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde de Azeri Türkleri ile çok yakın ilişkiler kurulamasa da Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine destek vermişlerdir. Bu dönemde Mustafa Kemal'in Nahçıvan'ı Türk dünyasına açılan kapısı görmesi de bu açıdan önem arz etmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasında İstiklal Savaşı yıllarında sıcak ilişkiler kurulamamıştı. Ancak Mustafa Kemal Atatürk Şubat 1920'de kolordulara gönderdiği gizli yazılarla Türklerin çoğunlukta olduğu Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunu ve Azerbaycan'a bağlanması için gerekli çalışmaların yapılmasını istemişti. Türkiye Azerbaycan'ın Sovyet Rusya'ya bağlanmasından sonra, Azerbaycan'a herhangi bir müdahalede bulunmamış yapılan tüm antlaşmalara sadık kalarak Sovyet Rusya ile münasebetlerini sürdürmüştür. (Hurç, 2008:57)

Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet Osmanlı Devleti olmuştur. 1920 yılına gelindiğinde ise SB'nin ilhak etmesiyle Azerbaycan bağımsızlığını kaybetmiştir. Bu durum 1991 senesine kadar sürecektir. Azerbaycan bu sürede siyasi kimliğini Sovyetlere bağlı bir cumhuriyet olarak sürdürmüştür. 1991'de Sovyetlerin yıkılış dönemine girmesiyle yapılan referandumla tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur. Türkiye ise dünyada Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olmuştur. Bu tarihten sonra Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri hızlı bir şekilde askeri, siyasi ve ekonomi başta olmak üzere çok boyutlu olarak gelişmeye başlamıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında 1990 yılından itibaren siyasi, ekonomik, sağlık, turizm ve enerji alanlarında 60 civarında anlaşma, protokol ve mutabakat zaptı imzalanmış ve görüşmeler yapılmış, bu kardeş ülkeye çeşitli yardımlar sağlanmıştır. Azerbaycan'dan Akdeniz'e akıtılacak petrolün boru hattı güzergâhının saptanması ile ilgili olarak başlangıç düzenlemesinin uygulanması ve nihai projelerin ortaya çıkarılması üzerinde ortak çabalar sürdürülmektedir. (Mert, 2004:41)

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler her zaman kardeşlik değerleri etrafında gelişmiştir. Buna örnek olarak Haydar Aliyev'in 'Biz bir millet iki devletiz' sözü verilebilir. Yine Türkiye Dağlık Karabağ meselesinde Azerbaycan'a tam destek vererek savlarını desteklemiştir. Dağlık Karabağ meselesini halledilebilmesi için iki ülke birlikte hareket etmektedir. Türkiye bu meseleni çözümünde kurulmuş olan AGİT-Minsk grubu bağlamında Azerbaycan'a destek vermektedir. Türkiye'nin bir destek politikası da Türkiye'nin Ermenistan'a sınırı kapayarak, Ermenilere ambargo uygulamasıdır. Türkiye sınır kapısının açılabilmesi için Dağlık Karabağ meselesinin çözümünü için Ermenistan'a şart koşturmaktadır. İki ülke arasındaki yakın ilişkilere bir diğer örnek olarak da ekonomide gelişmeler eklenebilir.

2005 yılında faaliyete giren Bakü- Tiflis- Ceyhan(BTC)boru hattı kurulması iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler üst düzeye çıkarmıştır. BTC sayesinde Bakü petroleri Rusya'ya alternatif sayesinde dünya pazarlarına ulaşma imkânı bulmaktadır. Türkiye-Azerbaycan arasındaki diğer ekonomik projeler hayata geçmiştir. Bunlara örnek olarak Bakü- Tiflis- Erzurum tren hattı verilebilir. Bu tren yolu projesiyle tarihi İpek Yolunun canlandırılması amaçlanmaktadır. Bir diğer projede Trans Anadolu Projesidir. TANAP projesi kapsamında Azerbaycan'ın Şah Deniz bölgesinde çıkarılan doğalgaz Gürcistan ve Türkiye Avrupa pazarına

ulaştırılmak istenmektedir. Böylelikle Avrupa'nın Rus gazına bağımlılığı kısmen azaltılacaktır. İlişkiler çok boyutlu olarak gelişmeye devam etmekte ve iki ülkenin liderleri arasındaki dostluk sayesinde kardeşlik seviyesinde olmaktadır

2.3. Dağlık Karabağ Hakkında Genel Bilgiler ve Dağlık Karabağ Sorununa Geçiş

2.3.1. Dağlık Karabağ'ın Genel Özellikleri

2.3.1.1. İsim Kökeni ve Coğrafyası

Harita 8: Azerbaycan

Kaynak: <https://www.internethaber.com/daglik-karabag-sorunu-haritada-son-durum-savas-mi-cikiyor-1581627h.htm>

Karabağ yer adının anlamı hakkında değişik fikirler vardır. Bunlardan biri bölgede "kara üzüm" yetiştirildiğinden, bölgede "kara yapraklı bağlar" olduğundan Karabağ denildiği fikridir. Diğer bir görüş ise Karabağ sözünün "Şimal - Gerb Bağı'ndan" (Kuzeybatı Bağı) geldiğini ileri sürmektedir. Bu görüşe göre Karabağ düzlüğü Beylegan Şehri'nin kuzeybatısında kaldığı için bölge böyle adlandırılmıştır. (Allahverdiyev, 2010:24)

Karabağ'a VI. Yüzyılda Kür ve Aras nehirleri arasında hüküm süren İskitler döneminde "Arsah" denilmektedir. Türkçe olan kelimenin etimolojisinin; er "erkek,

kişi, yiğit"; sak "sağ, akıllı, yetenekli" şeklinde olduğu kaydedilmektedir (Karaman, 2007:2). Yine, X. Yüzyılda Çinli yazar tarafından hazırlanan "Uygur Seyahatnamesi" adlı eserde "Arsak" isminin geçmesi bu kelimenin Türkçe olduğunu gösteren delillerdendir. (Karaman, 2007:2)

"Karabağ" kelimesi de tamamen Türkçe olan "kara" ve "bağ" sözlerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Nitekim Şemseddin Sediyev'in aktardığına göre yabancı araştırmacılardan V. Liokgobitov " Transkafkasya'da ki Rus Mülkilerine ilişkin derleme "isimli eserinde Karabağ isminin" ormanlarıyla zengin ülke anlamını taşıyan iki kelimedenden, Azerbaycan Türkçesindeki kara ve bağ kelimelerinden geldiğini " ifade etmiştir. (Aslanlı, 2015:12)

2.3.1.2. Dağlık Karabağ'ın Nüfus Yapısı

Karabağ bölgesinin toplam nüfusu 1989 yılı nüfus sayımlarına göre 182,4 bin kişi olmuştur. 1926-1989 yılları arasında bölgede nüfusun sayısı 57,1 bin yani % 45,6 oranında artmıştır. Karabağ nüfusu 1939-1959 yılları arasında azalma göstermiştir ki, bunun da başlıca nedeni II. Dünya Savaşı zamanı bölgeden verilen kayıplar ve bu bölgenin nüfusunun (Azerilerin) başka bölgelere yerleştirilmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Ancak 1970'li yıllarda bölgenin nüfusu önceki durumuna ulaşmıştır. 1959 sayımları Karabağ' da 130,4 bin kişinin yaşadığını göstermektedir ve toplam nüfusun % 84,4'nü Ermeniler, % 13,8'ini Azeriler, % 1,4'nü Ruslar oluşturmuştur. 1970'li yıllarda ise 150,3 bin kişi olan bölge nüfusunun % 80,5 Ermeniler, % 18,1'ni Azeriler, % 0,9'nu ise Ruslar oluşturmuştur. Daha sonraki 1979 sayımlarında ise 162,2 bine ulaşan bölge nüfusunun % 75,9'unu Ermeniler, % 23'nü Azeriler, % 0,8'ni ise Ruslar oluşturmuştur. (Allahverdiyev, 2010:29-30)

2.3.2. Dağlık Karabağ Tarihi

Dağlık Karabağ bölgesinin sahip olduğu bölgenin coğrafi özelliklerine bakıldığında çok önemli bir yere sahiptir. Geçmişten günümüze birçok devletin egemenlik sahası içerisinde yer almış ve birçok devlet Dağlık Karabağ'ın bulunduğu yer için savaşlar yaşamıştır. Tarih boyunca bu bölgede Osmanlı Devleti, İran, Rus Çarlığı, SSCB... Gibi devletler etki etmeye çalışmışlardır.

Geçmişten günümüze kadar genel olarak Ermenilerin durumuna baktığımızda genelde hep toprak talep ve iddiaları olduğunu görmekteyiz. Tarihin eski

dönemlerinden beri "Büyük Ermenistan" hayali içinde beklemekteydiler. Ama bu kurulan hayaller Ermenilerin kendi ana fikri olarak görülmemelidir. "Büyük Ermenistan" fikri, büyük devletlerin özellikle Rusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin etkisi ile kurulmuş, Ermenilerin de oynamış olduğu rol şeklinde söyleyebiliriz.

Dağlık Karabağ bölgesine bakıldığında (Harita 8 örnek olarak incelenebilir) bölgenin çok büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılabilir. Bölgenin verimli topraklara sahip olması, Azerbaycan, İran, Ermenistan topraklarına yakın olmasının yanı sıra, onun jeopolitik konumu bu bakımından; bir devletin, Dağlık Karabağ'ı kendi topraklarında bulunması o devlet için avantaj sağlamaktadır. Bu hiç unutulmamalıdır ki avantajı kendi içerisinde barındıran devlet diğer bölge devletlerden bir adım daha önde sayılabilir. Dağlık Karabağ sorunu bölge özelliklerinden dolayı artık yalnızca iki devletin iç meselesi olmaktan çıkmış artık tüm bölgeyi etkileyen bir durum haline gelmiştir.

Karabağ tarihine bakıldığında ise ilk olarak, Türk boylarının Kafkasya'ya ilk gelişlerinin M.Ö. 7. yüzyılda Sakalar zamanında olduğu sanılmaktadır. (Çeltekligil, 2012:17). 11.yy kadar bölgeye çeşitli Oğuz boyları yerleşmiştir. 11. yüzyıldan itibaren bölge Selçukluların akınına uğramıştır(Kalkan, 2010:25). Selçukluların ardından Azerbaycan Atabeyleri'nin hâkimiyetine geçen Karabağ, Moğol istilasının ardından İlhanlı Devleti'nin en önemli karargâh merkezi olmuştur. İlhanlı Devleti dönemine, devletin merkezi Tebriz olurken, yaz mevsiminde Karabağ kullanılmıştır. Bu dönemde, Azerbaycan'ın tümüne yakın kısmının Türk unsurların hâkimiyeti altında olduğu belirtilmektedir.(Özyılmaz, 2013:195).

13. Yüzyılın başlarında Harezmsah Celalettin'in kontrolüne geçen Karabağ bölgesi 1256'dan itibaren İlhanlıların (Hülaküler - Türk devleti) yönetimi altına geçmiştir. 1396'dan sonra ise, Kıpçak seferinden dönen Timur'un orduları buraları işgal etmiştir. 15. yüzyıl boyunca bölge bir süre Karakoyunluların, sonra ise Akkoyunlular'ın yönetimi altına bulunmuştur. 16. yüzyılın sonlarında Osmanlılar tarafından alınmaya kadar, bölge Safevi'lerin yönetiminde kalmıştır.(Aslanlı, 2015:16)

2.3.2.1. Çarlık Rusya'dan Sovyet Sosyalist Döneme Kadar Dağlık

Karabağ Sorunu

Konuya başlamadan önce Dağlık Karabağ sorunu BM'den çözüm bekleyen güncel sorunlardan bir tanesi olduğunu belirtmek gerekir. Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan birçok Azerbaycan Türkü ise kendi yurtlarından sürülmek durumunda kalmışlardır. Ermeniler, eski tarihlerde bir devleti olmadığı için göçebe olarak kalmışlardır. Osmanlı fetihleri sırasında ise Osmanlı Devleti içinde yer edinmişlerdir, kısa süre içerisinde Osmanlı'nın güvenini kazanıp birçok alanda diğer azınlıklara göre daha rahat hareket edebilmişlerdir.

Rusya kendi tarihinde; Kafkasya bölgesine ilgisinin yanı sıra sıcak denizlere inme politikası izlemektedir. Bu sıcak denizlere inme politikasını ise bulunduğu bölgenin verimli kaynaklarını ulaşmak ve onu kendi lehine kullanmak istemesi için olduğu söylenebilir.

Bu konuda dikkatli bakıldığında ise; Rus Çarı 1. Petro'nun 10 Kasım 1724 tarihinde imzaladığı ferman çok önemli role sahiptir. Ferman, Rusya'nın Ermeni halkını himaye ettiğini ilan etmektedir. Pratikte ise, bu ferman ile Ermeniler, Rusya'nın bölge politikasında bir alet olmaya başlamışlardır. Bu amaçla Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesine büyük önem verilmiştir. (Süleymanov, 2013:87) Yani o zaman şu söylenebilir;

Ermeniler burada Azerbaycan topraklarına ulaşmak için bir araç, peki bu aracı nasıl kullanabilir konusuna geldiğimizde ise Azerbaycan; Müslüman bir nüfusa sahip, Ermeniler ise Hıristiyan, bu yüzden bu bölgede Hıristiyan nüfusun fazla olmasını beklediğini çıkarabiliriz. Bu sayede bölgedeki etkinliğini arttırabilecek ve istediği emellerine daha kısa bir sürede erişebileceğini düşünüyordu.

Dağlık Karabağ meselesinin temeli ise Revan Hanlığı'nın 1828 yılında yıkılmasına kadar gitmektedir. Revan Hanlığı, merkezi günümüzdeki Erivan şehrini başkent olarak seçen ve 1747 ile 1828 yıllarında faaliyet gösteren hanlıktır. Revan Hanlığı, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başlarında diğerlerine oranla kuvvetli bir stratejik bir duruma sahip olan Güney Kafkasya Türk hanlıklarından birisiydi. Bölge halkının idarecilere olan sosyo-kültürel açıdan bağlılık gösterip merkezi devlet otoritesini reddeden geleneği ve o yıllarda Rus Çarlığı'nda ve İran'da yaşanan siyasi çekişmelerden ötürü ortaya çıkan otorite boşluğu Revan Hanlığı'nın

kurulmasındaki başlıca etmenlerden olmuştur.(Bayramova, 2015:214) Revan Hanlığı'nın egemenlik gösterdiği kesimler bugünkü Ermenistan topraklarıdır.

Erivan ve çevresi 1800'lü yıllara Türk egemenliğinde olan topraklardır. Kaçkar Hanedanlığı'nın zayıflamasını fırsat bilen Ruslar Güney Kafkasya'ya kadar gelmişlerdir. Bu tarihten itibaren Güney Kafkasya'daki Türk hâkimiyeti giderek kaybolurken, Rus nüfuz alanı Ermeniler aracılığıyla artmaya başlamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında hala sorun olamaya devam eden Dağlık Karabağ sorunu ise bölgeye Ermenilerin göç ettirilmesi sonucunda bölgenin demografik yapısı değiştirilmiştir.

19. yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru geldiğimizde Ermeniler git gide örgütlenmeye ve kendi güçlerini arttırmaya başlamışlardır. 1879 Berlin Anlaşması ile Avrupa'da ilk kez "Şark" sorunu ortaya çıkacaktır. Osmanlı Devleti bu dönemde Millet-i Sadıka⁸ olarak görülen Ermeniler üzerinde ilk kez ıslahatlar yapmaya başlayacaktır. Ermeni örgütler yeterli görülmeyen bu ıslahat girişimlerine karşı Taşnak ve Hınçak Partilerinin faaliyetlerini artırmışlardır.

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl sonlarına doğru Rusya ve İngiltere'nin baskılarından, daha fazla Ermeniler üzerindeki ayrıcalıkları artıracaktır. Ermeni örgütlerinin temel amacı ise; Doğu Anadolu'yu da içeren bir Ermeni Devleti kurmaktır. Bu bakımdan incelendiğinde Ermenilere sağlanan ayrıcalıklar Taşnak ve Hınçak örgütleri bakımından yetersiz görülmektedir. 1905 yılına gelindiğinde ise bu örgütler bağımsızlıklar karşısında engel gördükleri II. Abdülhamit Han'a suikast girişiminde bile buldukları görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'na doğru ise Ermeniler İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'nın Doğu sınırlarının parçalanması açısından kullanışlı hale gelmişlerdir ve bu amaç için kullanılmışlardır. Bunun temel sebebine baktığımızda örnek olarak Rusya ve batılı devletler kendi sömürgelerine ve çıkarlarına ulaşabilmek için Osmanlıya karşı her hareketleri desteklemişlerdir. I. Dünya Savaşı zamanlarında baktığımızda; İngiltere'yi ele alalım. İngiltere kendi sömürgelerine ulaşmak için Osmanlı'yı

---

⁸ Osmanlı Devleti'nin çalışan, liyakatli, dürüst ve üretken her tebaasına sağladığı imkânlardan gayrimüslimler içinde en çok faydalananlar; Ermeniler olmuştur. Ermeniler, askerlikten, -kısmen de vergiden- muaf tutulurken, ticarete, zanaatta, çiftçilikte ve idari işlerde yükselme fırsatını elde etmişler ve devlete bağlı, milletle kaynaşmış ve anlaşmış olduklarından dolayı "millet-i sadıka" olarak kabul edilmişlerdir. Kaynak: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/227865>

kullanması gerekiyordu ama Osmanlı savaşa sonradan dahil olup İtilaf Devletlerinden bir tanesi olan İngiltere tarafında değil de İttifak Devletlerinden olan Almanya'ya yakınlaşınca, Arapları Osmanlı'ya karşı kışkırtmıştır.

Rusya'nın zaten sıcak denizlere inme politikasından bahsetmiştik. Rusya Birinci Dünya Savaşı boyunca sıcak denizlere inebilmek ve İstanbul'u saf dışı bırakabilmek için bütün gücüyle Osmanlı'ya saldırıyordu. Kafkas Cephesinde Osmanlı'nın hava koşullarının olumsuz etkisi sebebiyle yenilgiye uğramasının ardından Doğu Anadolu'da yolu açılan Ruslar, Ermeni milis kuvvetleri ile doğu sınırlarımızda birçok ilimizi savaş boyunca işgal etmiştir. 1918 yılına kadar Rus ve Ermeni işgali altında kalan Doğu illerimiz 1918 Brest Litovsk Anlaşması Rus işgalinden kurtulmuştur.

1918 Brest Litovsk Antlaşması; Rusya'nın Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile imzaladığı bir antlaşmadır. Ruslar 1878 yılında Berlin Barışı ile aldıkları Kars, Ardahan ve Batum bölgelerini geri vermiştir.(Brest Litovsk Antlaşmasının Önemi Nedir) Ayrıca bu antlaşma Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşında toprak kazancı olduğu tek antlaşmadır.

Çarlık yönetiminin Osmanlı'da ele geçirmek istediği bölge Boğazlar ve çevresidir. Bu emelini ise Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı ile gerçekleştirebilecekti. Ayrıca Başkenti İstanbul olarak belirlediği Slav İmparatorluğunu kurmak istiyordu. Bu yüzden Osmanlıdaki Ortodoksları, isyana teşvik ediyordu.

Ermenilerin milli benliğini ve devletçilik düşüncesini şekillendiren, onlarda Müslümanlara ve özellikle Türklere karşı düşmanca, agresif hisler aşıl原因an İngilizler ve Ruslar, “Büyük Ermeni Devleti” kurma vaatleri ile bu oluşumu daha da körüklediler. Boş bir hayal olan “denizden denize kadar (Karadeniz'den Akdeniz'e kadar) Büyük Ermenistan” hayali İngiliz diplomasisi tarafından zihinlere yerleştirildi. (Hamidov, 2013:213)

19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında Ermeni örgütlenmeleri git gide artıyordu. Bu yüzden Taşnaksütyun Komitesi kurulmuştur. Bu örgüt; Ermeniler'in önde gelen teşkilatı haline gelmiş ve siyasi amaçlarına ulaşmak için terörist faaliyetler de dâhil olmak üzere her türlü yola başvurmuştur. (Sayılan, 2007:9) Bu örgütlenme 1800'lü yılların sonlarında Osmanlı Devletini parçalamak istiyordu.

Burada bir Ermeni Devletinin temellerini atmak ve kuracakları Ermeni devleti ise Osmanlı'nın doğu kısmını içeriyordu, aynı zamanda ise Ermeniler ve Ruslar, o dönemlerde iş birliği yapıyorlardı ve Rusların bulunduğu kısımlardan taleplerini, işbirliği yaptıkları için hiç söz etmiyorlardı.

Çar Hükümetinin belirli ve kararlı bir amacı vardır. Ermenileri, ilk olarak aralarında Rus Dilini yaygınlaştırarak, ikinci olarak Ortodoks cemaate katarak Slav dili ögesiyle karıştırıp birleştirmeyi hedeflemektedir. (Wilson) Çarlık Rusya'nın bu denli hareketleri, Çarlık Rusya ve Ermenistan ilişkilerini zayıflatıyor. Ermeniler de ise milli bir uyanış gerçekleştiriyordu.

Çarlık Rusya ve Ermenistan'ın ilişkilerinin zayıfladığı dönemlerde, bölgede etnik çatışmasının yaşanmaya başlaması ile tekrar ilişkiler eski haline dönmeye başlamıştır. 1905 yılında ise bir Azerbaycan Türkü öldürülmüştür. Onun ölümüyle olaylar tırmanmıştır. Daha sonraları Karabağ bölgesinde Azerbaycan Türklerine karşı katliam yaptılar.

1905 katliamı aynı zamanda Azerilerin Ermenilerle ilk çatışması ve Karabağ savaşının da temeli sayılmaktadır. Onun içinde Azerbaycan, Ermenistan arasındaki Karabağ sorunu ile Türkiye Ermenistan arasındaki “soykırım iddiaları” sorunları bir birinden bağımsız sorunlar değil, çıkış tarihleri ve sebepleri aynı olan tek sorunun iki ucunu oluşturmaktadırlar.(İzzatov, 2006:45) Olayların oluş sebebi incelendiğinde; Bu olayların Çarlık yönetimince düzenlendiği ifade edilmekteydi. Çarlık Rusya'sı Yetkililerinin bunu yapmasına neden olarak da, işçi hareketlerinin engellenmeye çalışılması, toplumların Çarlık Rusya'ya karşı mücadele yerine birbirleri ile mücadeleye yöneltmeleri stratejisi gösterilmekteydi. (Aslanlı, 2015:24)

1914 yılında I. Dünya Savaşı, Avrupa da başladı. Daha sonraları Osmanlı, Almanya'nın yanında yer aldı. Ruslar ve Ermeniler müttefiktiler. Rusya Ermenistan'ı kullanarak Osmanlı'yı içten çökertmeye çalıştı. 1915 yılında ise Tehcir⁹ olayları gerçekleşti. Ermenistan tarafı ise, bağımsızlığını kazanmaya başladığı ilk

⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeniler 1915 yılında dönemin atmosferinden kaynaklanan çeşitli nedenlerden dolayı tehirci tabii tutulmuşlardır. Osmanlı topraklarının işgal altında olması tehircin organizasyonunda sorunlar yaratmış ve hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar arasından büyük kayıplar verilmiştir. Ancak üç yıllık bir sürecin ardından 18 Aralık 1918 tarihinde alınan bir kararla Ermeniler'in memleketlerine geri dönmelerine izin verilmiştir. Bu kararla birlikte yaklaşık 300,000 Ermeni, Suriye ve Irak'tan geri dönmüşler ve 1918-1920 yılları arasında çeşitli yerlere yeniden yerleştirilmişlerdir. Yeniden yerleşmişlerdir. Yıkılmak üzere olan Osmanlı Devleti'nin bu sırada çeşitli masraflar yaptığı ve geri dönen muhacirlerin kaybettikleri mal ve mülklerin iadesine çalıştığı bilinmektedir. Kaynak: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/233366>

dönemlerden günümüze kadar, Osmanlı döneminde yapılan tehcir uygulamasının soykırım olduğunu savunmakta (Dikkaya; Rzali, 2017:7)dır.

Millet-i Sadıka olarak görülen Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı boyunca Taşnak ve Hınçak örgütleri aracılığıyla örgütlenerek Osmanlı aleyhinde çalışmışlardır. Amaçları Büyük Ermenistan olan Ermeniler bu ideallerini Rusya ile gerçekleştirmek istemişlerdir. Osmanlı Devleti ise Ermeni çetecilerin bu amaçlarını engellemek için II. Abdülhamit döneminde; Hamidiye Alaylarıyla önüne geçmek istemiştir. Hamidiye Alayları ile Doğu Anadolu'daki aşiretler silahlandırılmış ve Ermeni çetecilerin faaliyetlerine engel olunmuştur. Hamidiye Alaylarının kurulmasının ardındaki bir diğer düşüncede Doğu Anadolu'nun dış tehditlere korunması amaçlanarak sınır güvenliğimiz sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer önemli faaliyet ise İttihat ve Terakki yönetimi sırasında çıkarılan Tehcir Kanunu'dur.

1915 iskanı ile birlikte Anadolu'nun değişik yerlerinde yaşayan Ermeniler 1915-1923 arası dönemde çok çeşitli alanlara göç etmek zorunda kalmışlardır. Sözü edilen göçlerin o dönem itibariyle 3 ana eksene yoğunlaştığı görülmektedir. Anadolu'nun güney kesiminde yaşayan Ermeniler Suriye, Mezopotamya bölgesine, Van ve Anadolu'nun doğusunda yaşayan Ermeniler Kafkasya ve İran'a, Batı Anadolu'da yaşayan Ermeniler ise Yunanistan başta olmak üzere Balkanların diğer bölgelerine göç etmişlerdir. (Gözlek, 2008:26)

2.3.2.2. SSCB Dönemi Dağlık Karabağ Sorunu

1900'lü yılların başı, Rus tarihi açısından dönüm noktası sayılacak gelişmelere gebe olacaktır. Ekim Devrimine giden yol 1905 Devrimi ile açılacaktır. Rusya 1900'lü başlarında ekonomik yönden zayıf bir konumdadır. Yeni gelişmeye başlayan burjuvazi ve işçi sınıfının istekleri o dönemde artmaya başlamıştır. İşçi sınıfı genel olarak çalışma saatlerinin uzunluğundan, burjuva ise yönetimde etkin olamadığı için şikâyetçi konumdaydı.

1905 Rus - Japon savaşı sonucu yaşanan mağlubiyet Çar yönetimine olan hoşnutsuzluğu artırmıştır. 1905 Devrimi bu koşullar altında yaşanırken Rusya bu tarihten sonra emellerini gerçekleştirmek için Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir.

Fakat 1915 Çanakkale Cephesinde İtilaf Devletlerinin mağlubiyeti Rusya'daki ekonomik koşulları daha da zorlaştırmıştır.

Son Rus Çarı olan II. Nikolay'a karşı muhalefet örgütlenmeye başlamıştır. Almanya'dan dönen Lenin öncülüğünde 1917 Ekim'inde Bolşevikler yönetimi ele geçirerek sosyalist devrimi gerçekleştirerek ülkede iktidarı ele geçirmişlerdir. Bolşeviklerin ilk icraatları arasında Rusya'yı Birinci Dünya Savaşı çıkarmak olmuştur. Ayrıca Bolşevikler, Çarlık yönetimi zamanında yapılan emperyalist anlaşmaları dünya kamuoyu ile paylaşarak İtilaf Devletleri ile yapılan anlaşmaları afişe etmişlerdir. Osmanlı ile anlaşılan yeni Rus yönetimi 1918 Brest Litovsk Anlaşması ile Doğu Anadolu'daki Rus kuvvetlerini geri çekmiştir.

1917- 1922 arasında devrim sonrasında Rusya, devrim yanlısı Kızıklar ile Çarlık taraftarı Beyazlar arasında bir iç savaş yaşanmıştır. 1922'ye kadar yaşanan iç savaş boyunca Kafkasya'da da bir otorite boşluğu yaşanmıştır. Bu dönemde bağımsız bir Azerbaycan ve Ermenistan devletleri kurulmuştur. Bu devletler Sovyetlerin otorite sağlamasına kadar kısa süreli bağımsızlık yaşamıştır. Stalin yönetiminde iktidarlarını sağlamlaştıran Bolşevikler içte kendilerini sağlama aldıktan sonra bu ülkeleri işgal etmiştir.

1939-1945 2. Dünya Savaşı'nda Kafkaslar özelinde Azerbaycan Nazi Almanya'sının sahip oldukları petrol kaynakları sebebiyle dikkati çekecektir. Bu kapsamda düzenlenen Barbarossa Harekatı sebebiyle petrole ihtiyacı artan Nazi Almanya'sı, Kafkasya'yı Rusya'yı güneyden kuşatmak için işgal edecektir.

1991 yılına kadar Güney Kafkasya ülkeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da 1991'e kadar sosyalist yönetimler kurulmuş olup, Moskova'dan atanan komünist parti yöneticileri tarafından yönetilmişlerdir. Sovyet yönetimi ilk zamanlarında Kafkasya'daki azınlıklara özgürlük alanı tanıdı ise de bu fazla uzun sürmemiştir. Sosyalist idealler, azınlıklar için Rus şovenizmine yenik düşmüştür. Fakat yine de ilk zamanlarında yaşanan kısmi özgürlükçü ortam, azınlıkları heyecanlandırmaya yetmiştir. Stalin döneminde Rus etnik grubu dışındaki etnik gruplara giderek artan dozda şovenist politikalar izlemiştir. Sovyetlerin ilk zamanlarında azınlıklara yönelik bir bildiri de yayınlanmıştır.

Milletlerin kendi kaderlerini kendilerini belirileceğini söylenmesi üzerine ilk olarak Azerbaycan bağımsızlık için çalışmalar yapmıştır. Daha sonra kendi

bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir(Hatta Paris Konferansında bile Azerbaycan tanınmıştır). Fakat kısa bir süre sonra SSCB bu kararı kabul etmediklerini yani bağımsızlıklarını tanımadığını bildirmiştir, daha sonraki zamanlarda ise zor kullanılarak SSCB tarafından Azerbaycan, SSCB'nin kendi yönetimine girmiştir.

Kurnaz Ermeniler Bolşeviklere Azerilerden daha yakın olmalarına rağmen, Azerbaycan'ın Sovyet işgaline maruz kalmasından sonra Sovyet yönetimine girmeyi hemen kabul etmemişlerdir. Ermeniler Sovyet yönetimine girmeleri için iddia ettikleri Azerbaycan topraklarını kendilerine verilmesini istemişlerdir. Sovyetler de Ermeni iddialarına cevap verebilmek için Azerbaycan Komünist partisi başına Nariman Narimanov gibi Sovyet sevdalısı birini getirmiştir. Bunun sonucu olarak Ermenistan'da Sovyet rejimi kurulmasıyla Gökçe ve Zengazur Ermenistan'a hediye edilmiştir.(İzzatov, 2006:64)

Ermenilerin Osmanlı topraklarında yaptığı hareketler doğrultusunda Osmanlı cevap vermeden, (Herhangi bir durumda direk hazırlıklı olmak için) hızlı bir şekilde silahlanmaya başlamışlardı. Yaptıkları yalnızca Osmanlı ile sınırlı kalmayıp Kafkasya bölgesindeki Azerbaycan topraklarına da saldırmaya başlamışlardır. Bu sıralarda Osmanlı'nın bazı iç ve dış sorunları ise (kaybettiği savaşlar gibi) Ermeni meselesinde rol almıştır. Ermeniler daha öncede İran, Osmanlı topraklarında da yaşamıştır. Ama daha sonraları bu göçebe hayatı ve farklı devletler altında yaşamaları son bulacaktır.

Ancak yıllar geçtikçe Azeri ve Ermeni taraflar arasındaki gerginlik giderek çatışmaya dönüştü. Azeri-Ermeni çatışmalarının asıl başlaması ise 20 şubat 1988'de Dağlık Karabağ Yerel Konseyi'nin (Azeri üyelerin katılımı olmaksızın) bölgenin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Birliği Cumhuriyeti'nden ayrılarak Ermeni Sovyet Sosyalist Birlik Cumhuriyeti'ne katılmasını onaylamasıyla başladı.(Özyılmaz, 2013:200) Ermeniler bir kaç günlük gösterilere başladı, gösterilerde Karabağ Özerk bölgesinin Ermenistan'a bağlanması gerektiğini söylediler ama bu sloganlar Azerbaycan toplumu için bir gerginliğe yol açtı ve olaylar başladı. Azerbaycan da birçok kişinin yaralandığı ve öldüğü olaylar yaşandı. Duruma el koyan SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi, ilk başta Karabağ'ın Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden ayrılıp Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanma kararını reddetmiş, ardından da Karabağ üzerindeki çatışmaların devam

etmesini gerekçe gösteren Sovyet yönetimi, 12 Ocak 1989'da bölgeyi direkt olarak Moskova yönetimine bağlamıştır. (Karaca E., 2018:31) 1991 yılında SSCB'de darbe girişimi oluyor. Bu darbe girişimi Sovyet Cumhurbaşkanı Mihail Gorbaçov'a karşı yapılan bir darbe girişimidir fakat üç gün sürmüştür.

Bu darbe girişiminde; 3 gün boyunca binlerce kişinin katıldığı protestolar sonrasında darbe girişimi başarısız oldu. Gorbaçov serbest bırakıldı ve Moskova'ya geri döndü, ancak hükümeti büyük hasar görmüştü. Komünist Parti'yi kapatıp Baltık Devletleri'ne bağımsızlığını veren Gorbaçov, geri kalan cumhuriyetlerle daha çok ekonomik tabanlı bir federasyon önerisinde bulundu. 1991 yılının aralık ayında Gorbaçov istifa etti, darbe girişimi sonrası Moskova'nın en güçlü isimlerinden Yeltsin, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kuran antlaşmaya imza atacaktı. (Strategyturk, 2017) Bu fırsattan istifade Ermeniler de kendi bağımsızlık hakaretlerini hızlandırmış ve Eylül 1991'de bağımsızlıklarını ilan ettirmişlerdir. Karabağ'ı ise kendi toprakları olarak saymıştır. Olaylar bu raddeye gelmeden önce özellikle 1990'larda;

1990'lı yıllar olayların git gide karmaşık olmaya başladığı ve olaylar ilk olarak ocakta başladı ve ilk olarak Ermeniler, Karabağ bölgesinde içinde Azerbaycan Türklerinin olduğu otobüse saldırı yapmıştır. Ermenistan Yüksek Sovyet'i, Azerbaycan'ın egemenlik haklarını hiçe sayarak 9 Ocak 1990'da Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'nin 1990 yılı Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planı'na, hukuka aykırı bir şekilde Dağlık Karabağ'ın 1990 yılı Ekonomik ve Kalkınma Planı'nı da dâhil etmiştir.(Abdullahzade, 2013:83) Kendi Ekonomik ve Kalkınma Planı'na dahil etmesi olayları daha da kızdırmaya başlamıştır. Bakü'de çeşitli mitingler olmuştur. Azerbaycan'a birçok yönden saldırılar düzenlediler. Azerbaycan da kendi savunma ordusunu oluşturdu. Azerbaycan ile Ermenistan arasında Karabağ da 1990 yılı ocak ayında taraflar arasında ölümler yaşanmaya başlamıştır. Daha sonrasında Moskova, Azerbaycan'a asker yardımı yapmaya karar verdi. Moskova o zamanlarda her iki tarafa birden çatışmaları durdurmaları için çağrıda bulunuyordu ve bölgede Ermenistan ve Azerbaycan'ın tamamını içine alarak (Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi de dahil) olağan üstü hal ilan etmiştir. Dünya kamuoyuna bakıldığında ise o dönemde Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali olmuştu. ABD birçok devletin desteğini alarak Irak Savaşı hazırlıklarına yapmaktaydı. Bu yüzden dünya

kamuoyunda Ermenistan - Azerbaycan krizi unutulmaktan ziyade ikinci plana atılıyordu ama şu ise bir gerçektir; Körfez Krizindeki gösterilen hassasiyet, uluslararası hukuku hiçe sayıp Azerbaycan toprakları işgal edilirken gösterilmemiştir. 1991 yılına geldiğimizde SSCB dönemi artık sona eriyor, Rusya Federasyonu kuruluyor.

2.3.2.3. Rusya Federasyonu Döneminden İtibaren Dağlık Karabağ Sorunu

Tablo 1: 1990 Sonrası Türkiye, Rusya, Ermenistan, Azerbaycan Devlet Başkanları

1990 sonrası Türkiye Devlet Başkanları		Rusya Federasyonu Devlet Başkanları		Bağımsızlık sonrası Ermenistan Devlet Başkanları		Bağımsızlık sonrası Azerbaycan Devlet Başkanları	
TURGUT ÖZAL	1989 - 1993	BORİS YELTSİN	1991 - 1999	LEVONT ER- PETROS YAN	1991 - 1998	AYAZ MUTALL İBOV	1991 - 1992
SÜLEYMA N DEMİREL	1993 - 2000	VLADİMİ R PUTİN	2000 - 2008	ROBERT KOÇAR YAN	1998 - 2008	EBULFE Z ELÇİBE Y	1992 - 1993
AHMET NECDET SEZER	2000 - 2007	DMİTRİ MEDVED EV	2008 - 2012	SERJ SARKİS YAN	2008 - 2018	HAYDAR ALİYEV	1993 - 2003
ABDULLA H GÜL	2007 - 2014	VLADİMİ R PUTİN	2012 - -	ARMEN SARKİS YAN	2018 - -	İLHAM ALİYEV	2003 - -

RECEP TAYYİP ERDOĞAN	2014 -						
-------------------------------------	------------------	--	--	--	--	--	--

1991 yılında SSCB resmen sona erdi ve yerinde 25 Aralık 1991 de Rusya Federasyonu kuruluyor. Daha sonrasında Bağımsız Devletler Topluluğunu(BDT) kuruluyor, bunu Eski Sovyet ülkeleriyle bir araya gelerek yapıyor. Tarihte de Rusya Federasyon'u olarak günümüze kadar yer alıyor. 1991 yılı bir nevi belirsizlikler yılıdır. Bu dönem bölgedeki devletlerin bağımsızlıklarını kazandıkları dönem olarak kaldı.

Gorbaçov mart ayında Azeri halkına seslenmiştir; "Karabağ toprağında dört yıldır barış yok. Ateş var can kaybı var. bundan sonra ne olacak? Kırgınlığın, karışıklık hıncın önünü almak kolay değil, ama gerekli. Bunun için de, gerçekleri kavramak gerek, Yukarı Karabağ, Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçasıdır (Özkaraman, 2010:141)..." konuşmasını yapmıştır.

Mihail Gorbaçov'un bu açıklamasından sonra bir basın toplantısı düzenleyen Ermenistan Başbakanı Vazgen Manukyan, Karabağ bölgesi üzerinde hak iddia etmediklerini bildirerek şunları söylemişti: Karabağ sorunu bölge halkının kendi kaderini belirlemek istemesi üzerine patlak verdi ve biz Karabağ halkının bu istemini destekliyoruz. Sorun, bölge halkı tarafından çözümlenmelidir. Ermenistan'da 21 Eylül'de yapılacak referandumda, SSCB'den bağımsızlık yolunda bir karar çıkması halinde, Ermenistan, Karabağ üzerinde herhangi bir hak iddiasını gündeme getirmeyecektir.(Hüseynzade, 2017:21)

Ardından Ağustos ayında Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka ¹⁰ politikalarına karşı KGB (Devlet Güvenlik Komitesi, Sovyetler Birliği'nin istihbarat ve gizli servisi) önderliğinde darbe girişimi olmuştur. Boris Yeltsin darbenin başarısızlığa uğramasında öncü rol oynayarak siyasi kariyerini sağlamlaştırırken,

¹⁰ Gorbaçov, Sovyet sisteminde değişimi ifade eden iki önemli kavram üretti: "Perestroyka ve Glasnost". Perestroyka, yeniden yapılanmak, glanost da yönetimde şeffaflık anlamlarına gelmekteydi. Yeniden yapılanma ile Sovyet ekonomik sisteminin uyguladığı merkeziyetçi yapıyı değiştirmek ve piyasa ekonomisini oluşturmaktı. Glanost kavramıyla sembolize edilen bu mekanizmayı oluştururken toplumun da desteğini alabilmektir. Önce sosyalizmin restorasyonu olarak başlayan süreç zamanla kapitalizmin uygulamaya konulması şekline dönüştü. Kaynak: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/117876>

Gorbaçov için tam aksi bir durum olacaktır. Darbe başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından bu darbe girimi eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarını hızlandırmıştır.

Ermenistan 1991 yılında kendi bağımsızlığını kazanmıştı ancak her fırsatta bu döneme kadar Azerbaycan köylerine ve topraklarına fırsat buldukça saldırıp toprak kazanma girişimi yapıyordu. Hatta, Gorbaçov'a yapılan darbe girişimini fırsat bilip ortaya çıkan karışıklığı kendi lehine kullanıp Azerbaycan topraklarını işgal etmeye ve kendi topraklarına katma girişimlerini başlamıştı. 1991'de Azerbaycan, bağımsız olma yolunda önemli adımlar atarken Karabağ Ermenileri de kendilerini "Artsak Ermeni Cumhuriyeti" olarak ilan etmiştir. (Ekici, 2017:72)

Bu durum Azerbaycan Coğrafyasından çok iyi karşılanmamıştır ve protestolar yapılmıştır. Bu bölgede artık karışıklıklar boy gösterirken Boris Yeltsin ile Nursultan Nazarbayev, Azeri ve Ermenileri bir araya getirdi ve karşılıklı diyaloglar başlattılar. Karşılıklı diyaloglar sağlanıp anlaşmaya varıldı ama daha sonrasında karşılıklı saldırılar devam ediyor bu yüzden Azerbaycan bölgeye, Ermenistan anlaşmaya uymuyor diyerek bölgeye temsilciler istemektedir. Ocak 1992 yılında gazetecileri taşıyan helikopterin düşmesiyle sonuçsuz kalmıştır. (Karaağaçlı, 2017:138)

Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Türkiye oldu. Azerbaycan, Ocak 1992'de BM'ye girdi. Böylece bağımsızlığı uluslararası teşkilatlar tarafından resmen onaylandı. (Göl, 2016:166) Bu sıralarda Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımayan İran ise iki devlet arasında arabuluculuk faaliyetleri yürütmek istiyordu. Kısacası 1990 - 1991'li yıllar bölgedeki devletlerin bağımsızlık yılları olmuştur ve orta düzeyde çatışma yılları olarak söylenebilmektedir. Bu saatten sonra ancak devletlerin çıkarları söz konusu olduğunda hareket ediyorlardı.

1992 yılına geldiğinde bölgede Azerbaycan - Ermenistan arasında ölümler ve çatışmalar artmaya başlayacaktı. Bu yılda Azerbaycan tarafı çok zor durumdaydı çünkü eski Dağlık Karabağ coğrafyasından ve Ermenistan tarafından olmak üzere iki cepheden savaş halinde idi. 1992'nin başlarında sorun açık bir savaşa dönüştü. Dağlık Karabağ ve çevresindeki geniş bir alanın Ermeniler tarafından ele geçirilmesiyle topraklarının % 20'si işgal edilen Azerbaycan'da yaklaşık 1 milyon Azeri kaçkın durumdadır. (Canar, 2012:26)

önemliydi, çünkü o bölgede tek hava limanı Hocalı'da idi. Aralık 1991' de Hankendi çevresinde yerleşen ve Azerilerin yaşadığı Kerkicahan Kasabasının alınmasından sonra, Hocalı ilçesi tamamen Ermeni ablukasına kaldı.(Mustafayev, 2011:29) Bölgenin ablukadan sonraki tek ulaşım noktası helikopterlerdi. Ama bölgeye gelen Kazak ve Rus gözlemcilerin uçağı Ermeni kontrolündeki yerden vurularak düşürüldükten sonra helikopterle ulaşımında kapanmıştır.

Fotoğraf 1: Hocalı Katliamı

Kaynak:<https://m.timeturk.com/25-yillik-aci-hocali-katliami/haber-502393>

1991'li yılın sonuna doğru 1992'nin başlangıcında Ermenistan - Azerbaycan arasında çatışmalar alevlenmeye başladı, Artık iki devlet arasında çatışmalar kendini askeri müdahalelerin olduğu bir duruma bıraktı. SB'nin dağılması ayrıca Azerbaycan'daki iç karışıklıklar dan fırsat bulan Ermenistan, Dağlık Karabağ'da asker çıkartma ile başladı. 1992 yılının şubatında Hocalı Kasabasında Azerbaycan Türklerine eşi benzeri görülmemiş bir katliam yapmıştır. Dünyada Hocalı Soykırımı olarak bilinen bu kanlı olay, binlerce masum insanların yok edilmesi, yakılmasını içeriyordu. İlk olarak 25 - 26 Şubat 1992 tarihlerinde Ermenilerin Silahlı Kuvvetleri, Eski SSCB'nin 366 sayılı piyade muhafızlarının yardımı ile Dağlık Karabağ

Bölgesinde yer alan Hocalı Kasabasını ele geçirdiler. Hocalı'da yaşayan vatandaşlar önce olaylar yaşanmadan önce, evlerini terk edip; Azerbaycanlıların yaşadığı en yakın yerlere ulaşmaya çalıştılar ancak başaramadılar, işgalciler Hocalı'da herkese katliam yaptılar. Hocalı'da yüzlerce suçu olmayan insanların yok edilmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgesinde ve çevresinde yapılmış en ağır suçlardan bir tanesidir. Ermeni silahlı kuvvetleri ve yabancı askeri birlikler burada kaçamayanların hiçbirini geri de bırakmadılar ve sonuç olarak 613 kişi hayatını kaybetmiştir. 1.275 kişi rehin alındı ve 10 kişinin kaderi bu güne kadar bilinmiyor. Bu trajedi sırasında ölenlerin arasında; diri diri yakılanlar, kafa derisi çekilenler, kafaları kesilenler, gözleri oyulanlar, hamile kadınların karnını keserek bebeklerini anne karnında öldürmek gibi işkenceler yapılmıştır. Ermeni yetkililer, Hocalı da çatışmalarda işledikleri suçu reddetmektedirler. Azerbaycan Cumhuriyeti elinde çok sayıda görgü tanığının ifadeleri, önemli bilgiler, çok sayıda bağımsız kaynaklardan kanıtlar belgelenmiştir. (Republic Of Azerbaijan Ministry Of Foreign Affairs)

Fotoğraf 2: Hocalı Katliamı

Kaynak <https://orhaajans.com/20-yuzyilin-cezasiz-kalan-vahsiligi-hocali-katliami/>

Bu katliamla birlikte halkın direnci kırılmıştır, halkın direnci kırıldığı için Ermenistan bir sonraki hamlesini daha rahat yapacaktı. Çünkü insanlar artık

korkmaya başlayacak; Ermenistan faaliyetlerini daha rahat gerçekleştirecekti. 2 Mart 1992'de Azerbaycan ve Ermenistan BM'e alınırken, BM iki ülke arasındaki sorunun çözümü için AGİK'e yetki verdiğini beyan etmiştir. Bu çerçevede, AGİK yetkililerinin bölgeye yaptıkları ziyaretler sonrasında, 24 Mart 1992'de Helsinki'de toplanmakta olan AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi, bölgedeki durumu değerlendirmiş (Gözlek, 2008:139)tir. Genel olarak kararlarda; katılımcıların kimler olduğunu belirtmiştir. Bakanlar ayrıca devam eden sorunların tırmanışları hakkındaki endişelerini dile getirmişlerdir. Dağlık Karabağ ve çevresindeki silahlı çatışmaların, bunun sonucundaki oluşan yaşam kaybı... AGİK'in barışı sağlaması konusunda buradaki yapması gereken büyük rolü (First Additional Meeting Of The Council Helsinki 1992) gibi kararlardan bahsedilmiştir.¹¹ Kısacası çözüm değerlendirilmesi yapılmıştır. Aynı yılda Azerbaycan Cumhuriyeti BM'ye tam üyelik almaktadır. Daha sonrasında BM, sorunun çözümü için AGİT Minsk Grubu'nu kurdu muştur. AGİT Minsk Grubu ise Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ sorunun çözümü için kurulmuş bir gruptur. ABD, Fransa ve Rusya'dan eş başkanlara ek olarak, AGİT Minsk Grubu'nda Beyaz Rusya, Almanya, İtalya, Portekiz, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Türkiye ve sorunun tarafları olan Azerbaycan ve Ermenistan yer almaktadırlar. Nisan ayında İran arabuluculuk girişimlerini arttırmış ama anlaşma sağlanmasından kısa bir süre sonra Ermenistan çatışmalara tekrar başlamıştır, Azerbaycan tarafı da kaşı saldırı yapmaya başlamıştır. Ermenistan'dan işgal edilmiş olan bir kaç yer geri alınmıştı. Bu dönemlerde birde Ermenistan'ın güçlü silahlar kullanması, Ermenistan'ın dışarıdan silah yardımı aldığını gösteriyordu. 1992'nin ikinci yarısında sürekli bir arabuluculuk yapma ve ateşkes sağlanması konusunda bir araya geldiler ama her iki tarafta birbirlerini ateşkes ihlali yapmakla suçladır. 1992 Ekiminin ortalarından itibaren arabuluculuk faaliyetlerini yoğunlaştıran BM Genel Sekreterinin Özel Elçisi Jack Marisca'nın çabaları da aynı nedenlerle sonuçsuz kalmıştır. 1992'nin sonlarına doğru, 12 Haziran 1992'de çatışmaların savaşa dönüşmesiyle hep üstün durumda olan Azerbaycan, üstünlüğü Ermenistan'a kaptırmaya başlamıştır. (Aslanlı, 2015:67)

---

¹¹ Bu konu hakkında daha fazla ayrıntı için "<https://www.osce.org/mc/29121?download=true>" adresine bakabilirsiniz

1993 yılında Dağlık Karabağ, Ermenilerin elindeydi ama Ermenilerde bunlarla yetinmeyerek Azerbaycan topraklarının bir kısmını da işgal etmişlerdi. Bu zamana kadar uluslararası kuruluşlar tarafından bir çok karar alınmıştı ama Ermenistan bu kararların hiçbirine uymamıştır ve yaptırım konusunda uluslararası kuruluşların tutumları eleştiri konusudur. Şubat ayında Ermeniler; Kelceber'i işgal etmişlerdi. Tüm bu gelişmelerin ardından, 30 Nisan 1993'te BM Güvenlik Konseyi Azerbaycan – Ermenistan çatışmasını ve Kelbecer'in işgali konusunu görüşerek 15 üyenin oybirliği ile 822 sayılı kararı almıştır.(Sayılan, 2007:31) 30 Nisan 1993 tarihinde alınan 822 sayılı karar BM'nin Kelbecer'in Ermenilerce işgalinden duyduğu endişeyi ifade etmekte, Kelbecer ve diğer işgal edilen Azerbaycan topraklarının hemen tahliye edilmesini ve müzakerelere başlanması gerektiğini belirtiyordu. (Uzer, 2017:73) Ama bu dönemde Ermenistan'ın işgallerinin devam etmesi ve biraz daha hızlanmasına yol açan mesele, o dönemde Azerbaycan'da olan darbedir. İlerleyen aylarda Azerbaycan Akdere'yi kaybetmiş, Ağdam'ın büyük bölümü ise Ermenistan kontrolüne geçmiştir. Ayrıca daha sonraları 23 Ağustos'ta Fuzuli'yi, 25 – 26 Ağustos'ta Cebraill'i ve 31 Ağustos'ta da Kubatlı (Salmanlı, 2007:60) Ermeni kontrolündedir.

1994'e gelindiğinde ise Azerbaycan topraklarının bir kısmı, Ermeni birlikleri ve Dağlık Karabağ'daki çeteler tarafından işgal edilmiş, ardından Bişkek'te BDT toplantısında bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya rağmen Ermenistan ve Azerbaycan arasında savaş ihtimali çok yüksekti. 1992 - 1994 arasında yaşanan olaylarda birçok Azerbaycan Türkü göç etmek zorunda kalmış ve birçok Azerbaycan Türkü öldürülmüştür. Burada bir de şunu söylemek gerekiyor taraflar arasında anlaşma sağlanamıyor çünkü Ermenistan her fırsatı değerlendiriyor ve Azerbaycan'ın topraklarını işgal ederek toprak koparıyordu. Ermenistan, çatışmalarda silah yardımı da alıyor. Çözüm önerilerinde ise; yaptırım yok söylem üzerinden gitmekte kalıyor. Uluslararası alanda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü kabul görüyordu ama herhangi bir yaptırım sağlanamıyordu.

Bu bölgede sorunun çözümüne yönelik yapılan çalışmalarda, devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerinden, ayrıca tarafların kendi tezlerinden vazgeçmemelerinden dolayı bir çözüme kavuşamamasını sağlıyordu. 1995 ve 1996

yıllarında ise görüşmeler var fakat bu görüşmelerden de pek netice alınamadı ve bir aşama kaydedilememiştir.

1996 Lizbon zirvesinde çözüm önerileri 3 paketten oluşmaktadır. Fakat taraflar ortak bir paketi kabul etmemişlerdir. Birini Azerbaycan diğer ikisi Ermenistan tarafından kabul edilmediği için uzlaşma sağlanamamıştır. Bu taslaklar sırasıyla “Paket Çözüm”, “Aşamalı Çözüm” ve “Ortak Devlet” şeklinde isimlendirilmektedir. Taslaklar genelde aynı maddeleri içermekle beraber, önemli farklılıklar da taşımaktadırlar. Taslakların her üçünde ekonomik unsurlar ön plana çıkarılarak, bölgenin kalkınması, yaşam standartlarının yükselmesi, bölgeye yabancı yatırımın gelmesi için barışın şart olduğu ifade edilmiştir. (Karimov, 2007:31–32)

1999 - 2000 yıllarında Azerbaycan - Ermenistan, Karabağ sorunu hakkında birçok kez görüşmüşler fakat çözüme ulaşma konusunda bir yere varılamamıştır. Fransa 2001 yılında Karabağ sorunu ile ilgilendiğini söylemiştir. Fakat Fransa'nın da çözüm önerilerinden bir sonuç alınamamıştır. Daha sonraları ABD ise bölgeye arabuluculuk faaliyetlerini başlatmıştır. ABD bu dönemlerde Azerbaycan'ı desteklediği görülmektedir. Bunun sebebi o zamanlarda Azerbaycan'da ABD'nin payı, petrol şirketlerinde artınca; bir de o zamanlarda İran ile arasında problemler olduğundan, burada herhangi bir sıkıntı olduğunda Azerbaycan üzerinden oraya müdahale ederim çözümü ile yaklaşmaktadır. ABD bölgeyi direk Rusya kontrolünde bırakmak istemiyor.

Rusya'nın Ermenistan'da askeri üstleri var. Rusya burada kendisine sorun çıkaracak herhangi bir ABD tehdidi istemiyor. O da çözüm odaklı yaklaşımlarda bulunuyor ama Ermenistan'a da kendi askeri gücünü arttırma yolundadır. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunda; günümüze kadar halen bir çözüm sağlanamamıştır.

1994'teki ateşkesten bu yana taraflar arasında yaşanan en sert çatışma 2 Nisan 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. Ermeni güçlerinin Azeri mevzilerine ateş açması ve açılan ateş dolayısıyla Azeri tarafında sivil kayıpların yaşanması nedeniyle karşı saldırıya geçen Azerbaycan Ordusu stratejik öneme sahip bazı tepeleri ve yerleşim birimlerini ele geçirmiştir. (Kurt, 2017:110)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN (NATO, AB, AGİT MİNSK GRUBU) BÖLGEDE YÜRÜTTÜKLERİ ÇALIŞMALAR VE BÖLGENİN GELECEĞİ

3.1. Uluslararası Örgütlerin Bölgede Yürüttükleri Çalışmalar

3.1.1. NATO

Bayrak 1: NATO

Kaynak: <http://www.flags.net/NATO.htm>

2. Dünya Savaşının bitimine müteakip kurulan NATO SB'nin Avrupa'da oluşturmuş olduğu komünist yayılcılığa karşı kurulmuş olan askeri bir örgüttür. Savaştan harap halde çıkmış olan Avrupa devletlerinin Sovyetlerin nüfuz alanına girmemesi için ABD öncülüde kurulan NATO, Soğuk Savaş boyunca bu misyonunu yerine getirmiştir. 1991'de Sovyetlerin çöküşünün ardından Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya'daki hissedilen otorite boşluğu eski doğu bloğu ülkelerinin NATO'ya dahil edilmesi veya bu ülkelerle var olan mevcut ilişkilerin geliştirilmesi için yeni politikalar üretilecekti. NATO daima kendini genişletme çabası içindedir ve özellikle Avrasya bölgesi içinde kendi etkinliğini arttırma çabası gütmektedir. Çünkü dünya nüfusunun büyük çoğunluğu bu bölgede yaşamaktadır. Aynı zamanda eski SSCB coğrafyası da bu bölgede bulunmaktadır. ABD ise burada daha fazla etki

sahibi olmak, kontrol edebilmek için burada etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Rusya'nın burada daima güç kazanmasını engellemeye çalışmaktadır.

Güney Kafkasya ülkeleri olan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile mevcut ilişkilerin geliştirilmesi ve Rusya'nın yerini alabilecek projeler üretilmeye başlanmıştır. Bu ülkelerden özellikle Gürcistan Rus tehdidine karşı, Azerbaycan Dağlık Karabağ meselesi ve Rusların Ermenistan'daki askeri varlığına karşı NATO ile iş birliğini geliştirmeye sıcak bakmaktadır.

Gürcistan'da Gül devrimi gerçekleşmiştir. Gül Devrimi, 2003 yılında Gürcistan'da meydana gelen, ülkeyi 1992 yılından beri yöneten Eduard Şevardnadze'nin yönetiminin sona ermesini ve yeni lider Miheil Saakaşvili'nin yönetimi devralmasını sağlayan devrimdir. (Türkçe Bilgi)

Gürcistan, Gül Devrimi'nin ardından yaşanan süreçte politik yönünü tamamen Batı'ya dönmüştür. Ülkede var olan Rus siyasi nüfuzu bu süreçte eritmeye başlamıştır. 2000'li yıllar boyunca Güney Kafkasya ülkesi Gürcistan'da ekonomik ve siyasi süreçte ABD etkisi artmıştır. Bu politikalar sonucunda yaşanan 2008'de Rus-Gürcü savaşının ardından Gürcü siyasetinde Rusya'yı dengelemek için NATO taraftarlarının etkisi artmaya başlamıştır. Gürcistan, Rus yayılcılığına karşı NATO'ya üye olmak istediğini her fırsatta dile getirmektedir. Bu da NATO'nun Kafkaslardaki artan nüfuzuna örnek verilebilir.

Bir diğer eski Sovyet ülkesi olan Azerbaycan da 1991'de bağımsızlığını kazanan Güney Kafkasya ülkesidir. Ermenistan ve Gürcistan'a göre Azerbaycan'ın farkı zengin doğal kaynaklara sahip olmasıdır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde diğer Sovyet ülkelerine göre Azerbaycan daha sancılı bir bağımsızlık süreci yaşamıştır. Bağımsızlığının daha ilk yıllarında Ermenilerle yaşanan Dağlık Karabağ çatışması nedeniyle topraklarının bir kısmı işgale uğramıştır. Dağlık Karabağ meselesiyle birçok Azeri Türkü soykırımı maruz kalmış ve yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmıştır.

1990'lar boyunca Dağlık Karabağ meselesi ve akabinde yaşanan Hocalı Soykırımı dış politikasında önemli bir yer kaplamıştır. Bu alanda ilk yıllarda uluslararası desteği elde edememiştir. Rusya'nın Hocalı Katliamında Ermenistan'a vermiş olduğu destek, Azerbaycan'ı uluslararası arenada farklı müttefikler arayışlarına sokmuştur. Rusya'nın Hocalı Soykırımından sonra iki ülke arasında

arabuluculuk görevi üstlendiği de görülmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın Azerbaycan ile Ermenistan'a yüklü miktarda silah sattığı da bilinen bir gerçektir. Bu kapsamda Rusya'nın iki ülke arasında müzakere sürecinde oynadığı rol sorunu çözmekten ziyade krizin yönetilmesine yöneliktir. Azerbaycan, Rusya ile yürütülen müzakere sürecinden istediğini elde edemeyeceğini ise anlamış gözükmektedir.

1994'te Brüksel'de toplanan NATO zirvesinde ABD başkanı Bill Clinton Avrupa'nın tüm demokratik devletlerine, BDT üye devletlere ve Avrupa'nın tarafsız ülkelerine NATO ile işbirliği yapma çağrısını yaptı. Bu çağrı üzerine NATO üyesi ülke yetkilileri "Barış İçin Ortaklık" programı olarak bilinen programı yürürlüğe koyma kararı aldı. Bu program NATO üyesi ülkelerle diğer ülkeler arasındaki ilişkileri değiştirmeyi ve düzenlemeyi hedeflemektedir. Bu program aynı zamanda NATO ile gelecekte çok yönlü işbirliği oluşturmaya gerekli zeminin hazırlanmasına da katkı sağlayacaktı. Bu bakımdan Azerbaycan da NATO ile yakın ilişkiler oluşturmak için gerekli adımlar atmaya başlamıştır.(İbadov, 2007:58)

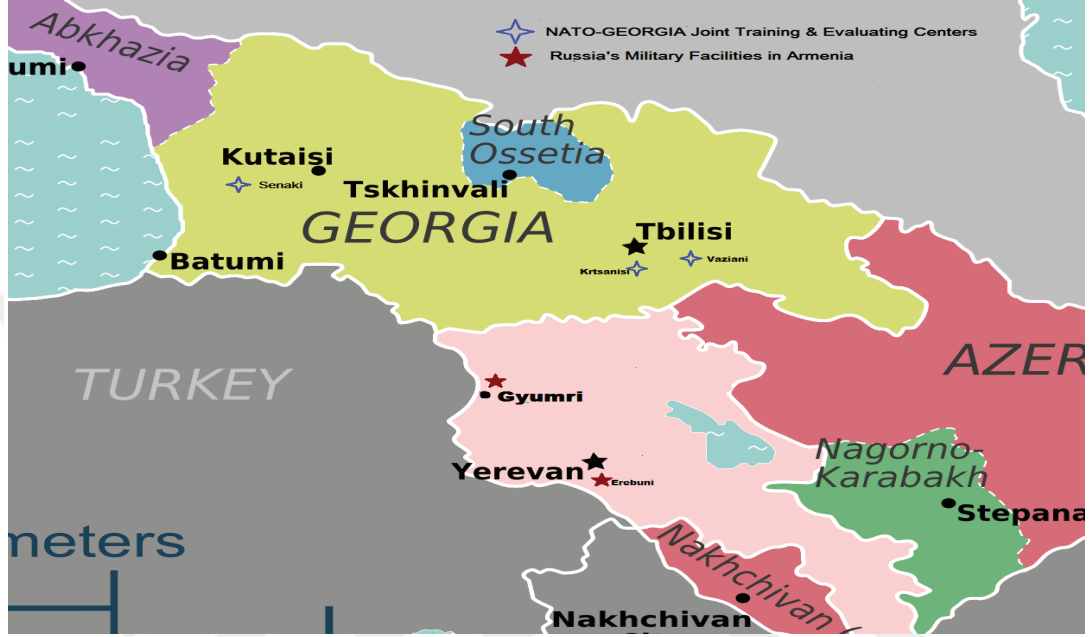
Azerbaycan NATO ile bu süreçte ilişkileri geliştirmeye özen göstermiştir. Barış İçinde Ortaklık projesinde yer alarak dış politikada Batılı ülkelerle de temas halinde olmak istediğini mesajını vermiştir.

Ermenistan ise Kafkasya'da, Türkiye ve Azerbaycan ile yaşadığı sorunlardan dolayı kısmen de olsa bulunduğu coğrafyada siyasi olarak izole edilmiş konumdadır. Bu siyasi izolasyonunu ise Rusya ile sağladığı yardımlaşma ile aşmaktadır. Rusya; var olan tarihsel ilişkileri, Ermenistan'ın özel konumu için icra etmektedir. Çarlık Rusya'sı döneminden itibaren Erivan yönetimi, Moskova'nın siyasi, askeri ve ekonomik himayesi altındadır. Bu himaye SB döneminde de devam etmiştir. Sovyetlerin yıkılması yakın bir dönemde Moskova, Dağlık Karabağ'ı Bakü'den hukuki olarak koparmış, Ermenistan'a dahil etmiştir.

1992 yılına gelindiği zaman ise Hocalı Katliamında Rus askeri birlikleri, Ermeni kuvvetlerine doğrudan destek vermiştir. Ermenistan, Azerbaycan'a karşı elini güçlü tutabilmek için Batı ile her zaman mesafeli bir ilişki de bulunmaya özen göstermiştir. Bu sayede Rusya'nın her zaman desteğini elde etmeyi başarmıştır. Azerbaycan'ın, Türkiye ile zaman zaman AB ve ABD ile yakın ilişki kurma girişimlerine karşın, Ermenistan her zaman Moskova yönetiminin doğrudan desteğini tercih etmiştir. Siyasi boyuttaki destek Ermenistan ordusunun modernize edilmesi

çalışmalarına ve silah alım süreçlerine yansımıştır. Bu kapsamda Ermeni ordusu yüklü miktarda Rus silahları ile donatılmış; Rusya, Ermenistan'da iki tane askeri üssünü korumaya devam etmektedir.

Harita 10: Rusya'nın Ermenistan'daki Askeri Üstleri

Kaynak:https://i2.wp.com/sahipkiran.org/wp-content/uploads/2018/07/caucasus_regions_map.png

Rusya'nın Ermenistan'da iki askeri üssü bulunmaktadır: 102. Gümrü askeri üssü ve aynı üsse ait olan ve başkent Erivan'daki Erebuni askeri havaalanında yer alan 3624. hava üssü. (İsmayilov, 2014:1)

Bu kapsamda Rusya'nın, Güney Kafkasya'daki etkinliği Çarlık döneminden beri devam etmektedir. Kafkasya'daki sorunları çözmek yerine yeniden şekillendiren Rusya, yapıcı tavır yapmaktan uzaktır. Sovyetlerin dağılması ile doğan otorite boşluğu NATO ve AB ile doldurulmaya çalışılmış, Rusya'nın etkisi 1990'lı yıllar boyunca kırılmaya çalışılmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde ise Rusya'nın etkisi tekrardan Güney Kafkasya'da etkili olmaya başlamıştır. NATO Gürcistan ve Azerbaycan ile yakın ilişki kurmaya çalışmış, diyalog zeminini korumaya devam etmiştir. Keza AB'de Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile yakın ilişkiler kurmaya devam etmektedir. Gürcistan açıkça NATO'ya girmeye isteğini açık bir dille isterken, Azerbaycan Rusya'ya

bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Ermenistan ise Rusya'ya siyasi, ekonomik ve askeri bağımlılığını devam ettirmekte olup, Moskova'nın koşulsuz desteğini almaya çalışmaktadır.

3.1.2. AB

Bayrak 2: Avrupa Birliği

Kaynak: https://www.ab.gov.tr/_108.html

AB; ikinci dünya savaşından yeni çıkmış olan Avrupa ülkelerinin fiziki ve ekonomik yapılarının tekrar kazanılması için kurulmuştur. Birlik bir alanda başarılı olmaya başlayınca, başka alanlara yönelmeye başlamış ve kendini git gide geliştirmiştir. Bu daha sonra birliğin alanları genişledikçe, yeni üyeler almaya başlamıştır.

AB 1993 yılında "Ortak Dış ve Güvenlik Politikası" sürecini başlatıyor; bu Ortak Dış ve Güvenlik Politikası; AB'nin sorunlu yerlerde çatışmaları çözmek ve uluslararası anlayışı geliştirmek aynı zamanda, uluslararası kurallara saygı duyulmasına ve diplomasiye dayanmaktadır. AB uluslararası alanda ticaret, insani yardım, işbirliği ve kalkınma da önemli bir rolünü vardır. AB, dünya da ortaya çıkan güçler ve bölgesel gruplar dahil olmasıyla birlikte kilit rol üslenen oyunlar ile ortaklık sürdürmektedir. Bu ilişkilerin amacını ise karşılıklı çıkar ve faydalara

dayanmasını sağlamaktır. AB'nin bir ordusu yoktur ve AB ülkelerin geçici kuvvetlerine güvenir. AB dünya da sorunlu bölgelere; Yasa ve düzeni izlemek ve korumak, barışın korunması, insanı yardım için heyet gönderebilmektedir.(European Union) AB bu politikası ile uluslararası alanda güçlü bir oyuncu haline gelme beklentisi içine girmişti ama AB ülkeleri Bosna Savaşı ve Kosova Krizi gibi olaylarda yaşanan çatışmalarda başarısız olmuştur. AB'nin başarısız olması sorun çözücü kimliğini gölge düşürmeye başlamıştır. AB daha sonrasında, en son 2004 yılı genişlemesini tamamladıktan sonra "AB komşuluk politikasını" oluşturmuştur. Dikkat çekilecek unsur bu politika, komşu ülkelerle üyelikten ziyade ortaklık prensiplerine dayalıdır.

Bu politika kapsamında, Avrupa'nın siyasi ve sivil kültürünün komşu ülkelere ihraç edilmesi sağlanarak, dönüştürücü bir araç olarak kullanılması hedefi ön plana çıkarılmıştır. (Dilaver, 2018:54) Avrupa komşuluk Politikasına bakılacak olduğunda politikayı kapsayan alan olarak iki gruba ayırmıştır

- 1)Güney komşuları: Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus
- 2)Doğu komşuları: Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Rusya (European Comission, 2016)¹²

Avrupa Komşuluk Politikası ve işbirliğinin gözden geçirilmesi için bir takım kuralları ve öncelikleri bulunmaktadır. Bunlar iyi yönetim, demokrasi, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına ek olarak, her biri çok sayıda işbirliğini sektörünü kapsayan üç ayrı ortaklık grubu belirlenmiştir. 1) istikrar için ekonomik kalkınma; 2) güvenlik boyutu ve 3) göç ve hareketlilik.(Devex)

Bu bağlantılar ışığında bölgede dikkat çekilecek unsur Hazarın zenginliği ve Azerbaycan'da petrol, doğalgaz kaynaklarıdır. Bu yüzden birçok uluslararası aktörün gözü bu bölge de olması tamamen doğaldır. AB ise burada Azerbaycan'ın ve Hazarın zenginliklerinden yararlanmak istediği için ve aynı zamanda Azerbaycan üzerinden Avrupa'ya enerji taşıyan birçok boru hattı da bulunduğundan, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunun çözülmesini istemektedir. Ama bu süreçlerde AB, Dağlık Karabağ sorununa taraf olmamıştır. Ama AGİT Minsk Grubunun çözüme ilişkin her faaliyetini desteklediğini de bizzat söylemektedir.

¹² Buradaki alıntı Güney Komşuları ve Doğu Komşularının her ikisini de kapsamaktadır.

AB, Komşuluk Politikasında; Azerbaycan ile Eylem planı imzalamıştır ve AB ile doğu ortaklığı programının içine girmiştir, 2010'dan itibaren Ortaklık anlaşması görüşmeleri devam etmektedir. Eylem planına gelince giriş bölümünde genel olarak 1 Mayıs 2004 genişlemesi ile birlikte tarihsel bir değişim olduğunu AB ile Azerbaycan arasında işbirliğinin ve ekonomik entegrasyonun yanı sıra daha yakın ilişkileri ve karşılıklı yarar sağlayan bir ilişkinin getirmesini istediklerini belirtmişlerdir.(Eu / Azerbaijan Action Plan)

Avrupa Birliği Komşuluk Politikası, AB üyesi ülkelerin ve Azerbaycan'ın egemenlik, toprak bütünlüğü ve uluslararası alanda tanınmış sınırlarının dokunulmazlığının karşılıklı olarak kabulü ve uluslararası ve Avrupa normları ve prensiplerinin yanı sıra siyasi, ekonomik ve kurumsal reformların etkili bir şekilde uygulanması üzerine kurulmuş olan iddialı hedefler ortaya koymaktadır. Taraflardan birisi tarafından söz konusu norm ve prensiplerin ihlal edilmesi Eylem Planı'nın yürütülmesinin derhal askıya alınması sonucunu verecektir. (Oktay, 2015:91-92)

Bölgede AB, hem kendi çıkarlarını korumak (Bu bölgenin kaynaklarından yararlanmak istemektedir) hem de bölgede Rusya'nın çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde davranmaktadır. Durumun çözümüne değil de sadece sivil ve insani boyutu ile ilgilenmektedir. En son 2016 yılındaki çatışmaya baktığımızca sorunun güncelliğini koruduğu bilinmektedir. Buna ek olarak birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Federica Mogherini açıklamasında;

Tarafların derhal durmalarını ve olayları gözlemlemelerini, taraflar olayların tırmanmasına yol açabilecek davranıştan kaçınmalı ve AB, AGİT Minsk Grubu ve üç eşbaşkanının görevlerini tam olarak desteklediğini, her iki tarafında kesin olarak saygı duymasını, güç kullanımından kaçınılmasını ve Dağlık Karabağ'ın barışçıl bir şekilde çözülmesine yönelik çalışmalara devam edilmesini bekliyoruz şeklinde açıklama yapmıştır. (European Union External Action, 2016)

Son dönem olayları gösteriyor ki kısacası 2-5 Nisan 2016 tarihlerinde yaşanan son şiddetli çatışmalar göstermiştir ki, AB dahil olmak üzere soruna bir şekilde taraf olan bütün kesimlerin 1994 ateşkesinden beri devam eden çözüm girişimleri yetersiz kalmaktadır.(Aras, 2017:116)

3.1.3. AGİT Minsk Grubu

Fotoğraf 3: AGİT Minsk Grubu Toplantısı

Kaynak:<http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/daglik-karabagda-cozum-girisimleri-agit-minsk-grubunun-muzakere-cikmazi>

AGİT; Soğuk savaş döneminde Bloklar arasındaki etkileşim gösterip, 1994 yılında bir uluslararası örgüte dönüşmüştür. AGİT Minsk Grubu; Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ sorununun çözümü için kurulmuş bir gruptur.

Minsk Grubu'nun ana amaçları

- (i) Minsk Grubu tarafından desteklenen müzakere sürecini güvence altına almak için anlaşmazlık çözümü için uygun bir çerçeve sağlamak
- (ii) Minsk Konferansının toplanmasına izin vermek için silahlı çatışmanın sona ermesine ilişkin bir anlaşmanın Tarafları tarafından karara varmak
- (iii) AGİT çokuluslu barışı koruma kuvvetlerini harekete geçirerek barış sürecini teşvik etmek.

AGİT'e göre bu AGİT Minsk Grubunun hedeflerinin yerine getirilmesi halinde bu süreç olumlu sonuçlanabilir. 1997'den beri 3 teklif sunmuştur. Paket Anlaşması, Adım Adım Anlaşma ve Ortak Devlet Anlaşması'na taraflar karşı çıkmaktadır. (Abilov, 2018:146) Madrid Prensiplerinde de aynı durum gözlenmektedir. Normalde bir bölgede barış tahsil edilebilmesi için sorun çıkan taraflar arasında her tarafın

belirli oranlarda taviz vermesi gereklidir ama ancak Karabağ sorununda bu geçerli olarak görülemez çünkü Azerbaycan topraklarının büyük bir kısmı işgal altında olduğundan Azerbaycan için verebilecek bir tavizi yoktur. Ermenistan'ında bu bölgede her hangi bir taviz vermesi durumu da söz konusu değildir. Bu yüzden sorunun çözümü bir nevi askıda kalmaktadır.

3.2. Bölgenin Geleceği

Kafkasya, jeopolitik açıdan dünya siyasinde önemli yer arz etmektedir. Bu yüzden ki tarih boyunca süper güçler tarafından ele geçirilmek istenen bir bölge olmuştur. Kafkasya etnik açıdan da karmaşık bir yapıya sahiptir. Kafkasya'da Abhazlar, Gürcüler, Ruslar, Çerkezler vs. birçok ulus bir arada yaşamaktadır. Bu etnik heterojen durum bir takım sorunları da yanında getirmektedir. Dini açıdan bakıldığında İslam ve Hıristiyanlık, iki baskın unsur olarak buralarda yaşayanların gündelik hayatına etki etmiştir. Türklerin 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya göçlerinin sistematik olarak başlamasının ardından da Kafkas halklarıyla etkileşimi başlamıştır. Büyük Selçuk Devleti döneminde Ermeniler ve Gürcüler çeşitli mücadelelere girişilmiştir. Osmanlı Devleti'nin doğuya genişlemesi sonucu Kafkasya'nın da bir kısmı egemenlik sahasına alınmıştır. Ferhat Paşa Anlaşması ile Osmanlı Devleti doğuda en geniş sınırlarına ulaşırken Kafkasya'da da büyük bir ilerleme sağlamıştı. Bu tarihten sonra Kafkasya'nın hâkimiyeti için Osmanlı Devleti ve Safeviler mücadele içine girecektir. Bu mücadeleye 18.yüzyıldan sonra Çarlık Rusya'sı dahil olacaktır. II. Katerina döneminden itibaren sistematik olarak Kafkasya Rus işgaline girecektir. 1813 Gülistan Anlaşması ve 1828 Türkmençay Anlaşmaları ile Kafkasya tamamen Rus işgaline maruz kalmıştır. 1917 Ekim Devriminin ardından Güney Kafkasya'daki uluslar kısa süreli bağımsızlıklarını elde edecektir. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Ekim Devriminin getirmiş olduğu otorite boşluğundan yararlanarak bağımsızlık elde edecektir. 1920 yılında ise SB buradaki bağımsız devletlere son verecektir. Sovyetler döneminde Kafkasya'nın kuzeyindeki halklara özerklik tanınırken, Güney Kafkasya'da bulunan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan cumhuriyet seviyesine çıkarılmışlardır. 1991'e kadar Sovyet idaresinde kalan Kafkasya bu tarihten sonra da savaşlarla boğuşmaya devam etmiştir. Sırasıyla Kuzey Kafkasya'da 1. ve 2. Çeçen-Rus savaşları yaşanmıştır. Yine 1992 yılında

Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ meselesi patlak vermiştir. Gürcistan'da kendi içinde Osetler ve Abhazlar çeşitli silahlı mücadelelere girişmiştir.

Rusya açısından Kafkaslar stratejik bir önem arz etmektedir. Tarihe bakıldığında Kazan şehrinin işgalinden sonra Çarlık Rusya'sına Kafkasya'nın önü açılmıştır. Rusya bu bölgeyi hâkimiyeti altına alabilmek için çok uzun mücadele etmek zorunda kalmıştır. Rusya 19. yüzyıl boyunca Kafkasya'daki çeşitli isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bunlardan en önemli Şeyh Şamil önderliğinde gerçekleşen başkaldırı hareketleridir. Bu isyanı bastırdıktan sonra Rusya bölgenin dini yapısını değiştirebilmek amacıyla Çerkezleri sürgüne zorlamıştır. Sovyetlerin yıkılmasının ardından Rusya, Kafkasya'yı elde tutabilmek için çeşitli mücadelelere devam etmiştir. Çeçenistan'ı egemenliği altında tutabilmek için Ruslar Çeçenlerle iki defa savaşmak zorunda kalmıştır. Güney Kafkasya'da ise Dağlık Karabağ meselesini kendi tekelinde çözebilmek için tarafları sürekli kendi etrafında müzakere yapmaya ikna etmektedir. Bölge dışı unsurların ABD ve AB başta olmak üzere etkisini kırabilmek için sorunlu bölgeleri sürekli gündemde tutmaktadır. Gürcistan için Abhazya ve Güney Osetya sorunlarında buralardaki ayrılıkçıları destekleyerek burayı yönetilemez bir hale getirmiştir. Güney Osetya ve Abhazya'da de facto bir durum yaratmıştır.

Rusya, Güney Osetya'nın kendisine bağlanması durumunda Gürcistan'a karşı elinde tuttuğu baskı unsurlarından birini kaybedebilecektir. Öte yandan, Rusya, Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyarak ABD önderliğindeki Batı'ya ve onu takip eden Gürcülere de önemli bir mesaj vermiş ve Güney Kafkasya'da iplerin kendi elinde olduğunu göstermiştir. (Tüysüzoğlu, 2013:114)

Dağlık Karabağ meselesinde iki tarafı da masa etrafında tutmaya çalışan Rus yönetimi, sorunun çözümünden ziyade sorunu yönetmeye çalışarak Dağlık Karabağ meselesini çözümsüz hale getirmektedir. Yine bu bağlamda Azeri ve Ermeni ordularına kendi silahlarını satarak, silah sanayisini de ayakta tutmaktadır. Kendi aleyhine gerçekleşen siyasi devrimlere de sert tepki vermektedir. Örneğin Gül Devriminden sonra Gürcistan yönünü bir anda yönünü batıya dönmüş bunun bedelini ağır ödemiştir. Rusya arka bahçesi olarak gördüğü Kafkasya'da bir başka gücü aktif olarak görmek istememektedir.

İran ise bu bölgede Ermenistan daha yakın ilişkide bulunurken Azerbaycan ile daha itidalli bir siyasi ilişkiye sahiptir. Söylemde Dağlık Karabağ meselesinde Azerbaycan'ı desteklemiş gibi gözükmekle beraber Ermenistan ile pratikte daha yakın ilişkiye sahiptir. Bu konuda İran'ın, Azerbaycan'ı potansiyel bir rakip olarak görmesi de etkilidir. İran yönetimi teokratik bir yapıya sahipken Azerbaycan laik bir ülke konumundadır. İran nüfusunun yarısını oluşturan Azeri Türkleri de kendisine karşı kıskırtabileceğini düşünen İran yönetimi, Bakü ile her zaman itidalli olmaya özen göstermektedir. Hazar'ın statüsü de düşünüldüğünde Kafkasya bölgesinde, İran değeri son tahlilde son derece stratejik bir öneme sahiptir.

Kafkasya'ya komşu olan diğer devlet ise bölgesel bir güç olan Türkiye'dir. Türkiye bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Azerbaycan ve Gürcistan ile sıkı siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmuştur. Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke olan Türkiye Dağlık Karabağ meselesinde de Azerbaycan'ın savlarını desteklemiştir. Ermenistan ile ilişkilerin düzeltilmesi için Türkiye, Dağlık Karabağ'ın çözümünü için Erivan yönetimine şart koşturmuştur. Bu bağlamda "Bir millet iki devlet" özdeyişi de Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kardeşlik bağlarına örnektir. 2005'te faaliyete BTC boru hattı onu takiben izleyen yıllarda devam eden TANAP ve Erzurum-Tiflis-Bakü demiryolu projesi de yakın ekonomik ilişkilere örnek verilebilir. Türkiye tarihi açısından da önem taşıyan Kafkasya, stratejik çıkarlar açısından vazgeçilmez konumdadır. Çünkü bir nevi Kafkasya bölgesi Türkiye'nin doğuya açılan kapısı durumunda olmaya devam etmektedir.

AB ve ABD ise bu bölgede istediği gibi Rus etkisini şu an kıramamıştır. ABD öncülüğünde batı dünyası Kafkaslardaki renkli devrimlere destek vermişse de bölge açıları açısından bu siyasi olaylar kendi aleyhine sonuçlanmıştır. ABD, 1990'lardan bu yana istediği gibi, bölgede Rusya'nın etkinliğinin tamamını sınırlandıramamışsa da bazı dönemlerde Rus hegemonyasını kısmen sınırlandırabilmiştir. Azerbaycan hali hazırda AGİT üyesi konumunda bulunmakla beraber, NATO ile yakın ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. Gürcistan ve Azerbaycan Rusya'ya duydukları güvensizliğin sonucu NATO ve AB ile işbirliği yoluna gitmektedirler. Ermenistan ise tam tersi yönde Moskova ile müttefiklik ilişkisi kurmaktadır. Gürcistan ise Abhazya ve Güney Osetya sorununun kendi aleyhine cereyan etmesinden beri ABD ile

işbirliğine özen göstermektedir. Bu kapsamda zaman zaman NATO'ya girme isteğini dile getirmektedir.

SONUÇ

Dağlık Karabağ bölgesi birçok devletin egemenlik sahasına ev sahipliği yapmış ve birçok devlet bu bölgede etki sahası oluşturmaya çalışmıştır. Geçmişten günümüze geldiğinde ise Ermenilerin eski tarihten beri bu bölgede "Büyük Ermenistan" hayali olduğu da söylenebilir ama bu hayal tek başına oluşturulmuş bir düşünce yapısına sahip değildir daha çok büyük güçlerin etkisi ile oluşturulmuş olduğu Ermenilerin ise oynamış olduğu bir rol şeklinde olduğu söylenebilir.

Bölge'de yaşayan Rusya'nın tarihinde ise Kafkasya bölgesi onların zaten ilgi alanındaydı bu geçmişte de böyleydi şimdi de böyledir ayrıca sıcak denizlere inme politikası da cabasıdır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Ermeniler git gide örgütlenmeye başladılar. Osmanlı Devleti dış güçlerin baskıları altında Ermenilere daha fazla ayrıcalıklar tanıyacaktı. Ermeniler daha fazla örgütleneceklerdir. Taşnaksütyun Komitesini kurdular ve bu örgüt Osmanlı Devleti'ni parçalamak istiyor ve Ermeni devletinin temellerini atılmasını istiyordu. O dönemde Ruslar ile işbirliği yapmaktaydılar.

1905 yılında bir Azerbaycan Türkü öldürülmüştür ve bölgedeki olaylar tırmanmaya başlayacaktır ve bu olay Karabağ savaşının temeli olarak sayılacaktır. Birinci Dünya Savaşı geldiğinde Rusya, Ermenistan'ı kullanarak Osmanlı'yı içeriden çökertmeye çalışmıştır. 1917 - 1922 arasında devrim sonrasında Rusya devrim yanlısı Kızıl ile Çarlık taraftarı Beyazlar arasında bir iç savaş yaşanmıştır. 1922'ye kadar yaşanan iç savaş boyunca Kafkasya'da da bir otorite boşluğu yaşanmıştır. Bu dönemlerde kısa süreli de bağımsız bir Azerbaycan ve Ermenistan devletleri kurulmuştur.

1991 yılında Ermeniler bağımsızlıklarını kazanmış ve bölgede Karabağ bölgesini ise kendi toprakları olarak göstermişlerdir. Olaylar tırmanmaya başlamıştır ve Ermenistan stratejik bir yer olan Hocalı bölgesinde katliam yapmıştır. Bölgede gelişmiş silahlar kullanması sorunsalı ortaya çıkınca, bölgede Ermenistan'ın dışarıdan yardım aldığı sorunu gündeme gelmiştir. Olaylar git gide tırmanmaya başlıyordu ve 1994 yılında barış görüşmeleri başlatıldı bu tarihten sonra birçok devlet arabuluculuk faaliyetlerini başlatmıştır fakat yine bir çözüm bulunamamıştır.

1994' teki ateşkesten bu yana taraflar arasında yaşanan en sert çatışma 2 Nisan 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. Yani burada anlaşılması gereken şudur:

Devletler ne kadar arabuluculukta yapsa, çeşitli barış görüşmeleri de imzalanırsa, bu bölgede uluslararası hukuk, Ermenistan tarafından yok sayılmaktadır. Rusya'nın buradaki faaliyetlerine bakıldığında Kafkasya'daki faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için bölgede Güney Kafkasya'da özellikle, Dağlık Karabağ meselesini kendi tekelinde çözebilmek için tarafları sürekli kendi etrafında müzakere yapmaya ikna etmektedir. Bu sayede bölgede batının tekeli kırılacak ve bölgede kendi kontrolünü sağlayacaktır. AGİT Minsk Grubunun görüşmeleri ise beklendiği gibi gitmemektedir. ABD ise bu bölgede Rusya'nın tekelinin biraz daha güçlü olduğunu biliyor bu sayede bu bölgede biraz daha söz sahibi olmak istemektedir. İran'a ise burada Ermeni tarafındadır. Kısacası devletler bu bölgede çıkarları doğrultusunda çözüme ilişkin bir müdahale yapmaktadır. AB ise bu bölgedeki çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir.

Azerbaycan'ın bu bölgede kısaca dikkatli adımlar atması gerekmektedir. Devletler bu bölgede çıkarları doğrultusunda hareket edince, sorunun çözüm konusu, kısa sürede çözülmesi mantıksız olacaktır. Bunun yanında ekonomik sıkıntılar, işgal edilen yerler ve her iki tarafında taviz vermemesi üzerine biraz daha olayların durulması zorlaşıyor, 2016 yılında ki sert çatışmaya baktığımızda da her iki taraf için çatışmaların yeniden çıkması, küçük bir kıvılcım ateşine bağlı olduğu da görülmektedir. Azerbaycan, zengin doğal kaynakları ve jeopolitik konumu itibari ile zaten diğer devletlerin dikkatini çekmektedir, bu yüzden güç dengelerini gözeterek hareket etmek zorundadır. Stratejisinde yapacağı en küçük bir hata başka sorunları da art arda getirmesiyle sonuçlanabilir. Günümüze bakıldığında ise Azerbaycan'ın rızası olmadan Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile birleşmesi mümkün görülmemektedir.

Azerbaycan, sorunun çözümü için adil ve kalıcı çözümler bulması gerekmektedir. Ama bunun için uluslararası hukuk kurallarına birebir uyulmalıdır. Diğer devletlerin de bu bölgeye hakkaniyete uygun bir şekilde, hiçbir çıkar unsuru bulundurmada tarafsız yaklaşımları gerekmektedir. Yine de söylendiği gibi Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çözüm barışçıl bir yolla çözülmesi dışında başka bir çare olmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ASLANLI, A. (2015). *Karabağ Sorunu Ve Türkiye - Ermenistan İlişkileri*. Ankara, Türkiye: Berikan Yayınevi.

BURCHILL, S., LINKLATER, A., DEVETAK, R., DONNELLY, J., NARDIN, T., PATERSON, M., et al. (2013). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. (M. AĞCAM, & A. ASLAN, Çev.) Küre Yayınları.

KARAAĞAÇLI, A. (2013). *Orta Doğuda'dan Orta Asya'ya 2009 - 2012 Yılları Arasında Farklı Bir Bakış*. İstanbul, Türkiye: Yenyüzyıl Yayınları.

KARACA, E. (2018). *SSCB Sonrası Türkiye Siyasetinin Karabağ Mesaisi 1991-1994*. Ankara: Gece Kitaplığı.

KURT, S. (2017). *Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

MERT, O. (2004). *Türkiye'nin Kafkasya Politikası Ve Gürcistan*. İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.

ÖZGEN, C. (2015). *Rota Deniz Kuvvetleri Ve Enerji Güvenliği*. Gece Kitaplığı.

PAZARCI, H. (2014). *Uluslararası Hukuk* (Cilt 13). Ankara: Turhan Kitabevi.

TÜYSÜZOĞLU, G. (2013). *Karadeniz Havzasında Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması*. İstanbul: Derin Yayınları.

MAKALELER, BİLDİRİLER VE RAPORLAR

ABILOV, S. (2018). *OSCE Minsk Group: Proposals And Failure, The View From Azerbaijan*. In *Sight Turkey* , 20 (1), 143 - 163.

ALLAHVERDİYEV, T. (2010). *Azerbaycan Ve Ermenistan Arasındaki Karabağ Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

ARAS, İ. (2017). *Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ*. *Avrasya Etüdleri*, 95 - 122.

BAYRAMOVA, A. (2015). *Erivan Hanlığının Bazı Etnotoponimlerinin Sözcüksel - Anlamsal Özellikleri*. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8 (16), 213-229.

CANAR, B. (2012). *Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan İle İlişkileri*. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 21 - 38.

ÇELTEKLİGİL, K. (2012). *1990 Sonrası Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Dağlık Karabağ Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

DİLAVER, T. (2018, Nisan). *Bir Sorun Çözücü Olarak Avrupa Birliği: Dağlık Karabağ Çıkmazı*. 52 - 60.

EKİCİ, Y. (2017, Mart). *Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ*. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical* .

First Additional Meeting Of The Council Helsinki 1992 . 1992 Helsinki Konfeansının Özeti.

GÖL, H. (2016, Haziran). *Geçmişten Günümüze Azerbaycan*. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 153-170.

GÖZLEK, D. (2008). *Dağlık Karabağ Sorununun Dünü, Bugünü Ve Geleceği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

HAMİDOV, S. (2013). *Milli-Etnik Kimliğin Şekillenmesinde Mitolojik*. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, IX (2), 211-217.

HAMZAOĞULLARI, M. E. (1996). *Jeopolitik Kavramı ve Günümüz Jeopolitiği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

HASANOĞLU, M., & ALİEV, R. (2017). *20.Yüzyılın İnsanlık Suçu- Hocalı Soykırımı: Hukuki Ve Siyasi Düzeyde Değerlendirme*. *25.Yılında "Hocalı Soykırımı" Uluslararası Sempozyumu*, (s. 257 - 269). Giresun.

HURÇ, Y. (2008). *Türkiye'nin Karabağ Politikası*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

HÜSEYNZADƏ, Ş. (2017). *İngiliz Medyasında Karabağ Sorunu*. Lisans Tezi, BAKÜ.

IADIGAROV, E. (2017). *Osmanlı Devleti-Güney Kafkasya İlişkileri(1917-1918)*. Yüksek Lisans tezi, Konya.

İBADOV, A. (2007). *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu Ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*.Doktora Tezi, İzmir.

İSMAYILOV, E. (2014). *Ermenistan'daki Rus Askeri Üsleri: Bölgesel Güvenliğe Tehdit*.Bilgesam.

İZZATOV, E. (2006). *Tarihten Günümüze Azeri – Ermeni İlişkilerinde Karabağ Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Konya.

KALKAN, D. (2010). *Kafkasya Bölgesi'ndeki Etnik Çalışmalar*. Yüksek Lisans Tezi, Konya.

KALKAN, D. (2010). *Güney Kafkasya Bölgesi'ndeki Etnik Çatışma Alanları*. Yüksek Lisans Tezi, Konya.

KARAAĞAÇLI, A. (2017). *Karabağ Sorunu Ve Çözümüne Yönelik Uluslararası Girişimler*. 25. Yılında “Hocalı Soykırımı” Uluslararası Sempozyumu, (s. 134 - 149). Giresun.

KARACA, N., AYDOĞDU, B., & BOZKIRLI, D. O. (2016). *Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu*.

KARAMAN, E. (2007). *Karabağ'a Verilen İsimler Ve Bu Vilayetteki Yer İsimlerinde Türk Boylarının İzleri*. Makale, Bakü/Azerbaycan.

KARİMOV, B. (2007). *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyetinin Dış Politikası (1993 - 2003)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- KAYA, F. (2017). **Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği Ve Dünya**. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 7.
- MAMMADOV, F. (2009). **Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-Rusya İlişkileri**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DİKKAYA, M. RZALİ, S. (2017). **Türkiye Ve Ermenistan İlişkilerinde Azerbaycan Faktörü: Ekonomi Politik Bir Analiz**. Makale.
- MUSTAFAYEV, B. (2011). **Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine**. *Karadeniz Araştırmaları*. (29), 23 - 41.
- OKTAY, E. G. (2015). **Avrupa Komşuluk Politikası ve Azerbaycan: Eleştirel Bir Değerlendirme**. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (75), 75 - 102.
- ÖZKARAMAN, D. (2010). **Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı Ve Sonuçları**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZKUL, O., & VERMEZ, H. (2009). **Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları**. *Bilig* (51), 139-170.
- ÖZYILMAZ, E. V. (2013). **Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ**. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (15), 191 - 208.
- PARSILOĞLU, M. S. (2017). **1980 Sonrası Küreselleşmenin Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısına Etkisi**. Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- SALMANLI, Z. (2007). **1991 Sonrası Türkiye - Azerbaycan İlişkileri**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SAYILAN, M. O. (2007). **1988 – 95 Arası Dağlık Karabağ Sorunu**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SÜLEYMANOV, K. (2013). **Türk Kamuoyunda Dağlık Karabağ Sorunu Ve Türkiye Cumhuriyetinin Dağlık Karabağ Politikası**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

UZER, U. (2017). **Bölgesel Güvenlik Bağlamında Dağlık Karabağ Sorununun Dünya Siyasetindeki Yeri.** *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi /Journal of Turkish Social Sciences Research*, 2 (1), 70 - 76.

YILMAZ, R. (2010). **Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma Noktaları.** *Avrasya Etüdüleri*, 21-42.

YILMAZ, R. (tarih yok). **Kafkasya'da Çözülemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu.** *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2(1)* , 71-90.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

ABDULLAHZADE, C. (2013). *ACADEMİA*. Mart 18, 2019 tarihinde academia: https://www.academia.edu/36615856/Hukuki_Y%C3%B6nleriyle_Da%C4%9F%C4%B1k_Karaba%C4%9F_Sorunu adresinden alındı

AÇIK DERS ANKARA. (tarih yok). *Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)*. Nisan 18, 2019 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/70707/mod_resource/content/0/T%C3%BCrkiyenin%20%C3%BCye%20oldu%C4%9Fu%20uluslararası%C4%B1%20kurulu%C5%9Flardan%20baz%C4%B1lar%C4%B1.pdf adresinden alındı

ANADOLU AJANSI. (2016, Nisan 1). *'Büyük Sırbistan' İdeolojisinin Savunucuları: Çetnikler*. Mart 11, 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/buyuk-sirbistan-ideolojisinin-savunuculari-cetnikler/547515> adresinden alındı

AŞIRLI, E. (tarih yok). *KAFKASSAM*. Mayıs 21, 2019 tarihinde Azerbaycan İran İlişkilerini Etkileyen Faktörler: <https://kafkassam.com/azerbaycan-iran-iliskilerini-etkileyen-faktorler.html> adresinden alındı

AYVALI, M. (2014, Ekim 29). *Bireysel Yatırımcı*. Mart 22, 2019 tarihinde <http://www.bireyselyatirimci.com/1929-krizi-ve-buyuk-bunalim/> adresinden alındı

BREST LİTOVSK ANTLAŞMASININ ÖNEMİ NEDİR. (tarih yok). Haziran 1, 2019 tarihinde <http://brest-litovsk-antlasmasin-in-onemi.nedir.org/> adresinden alındı

CANŞEN, E.(2011, Aralık). Dergi Park. Nisan 25, 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/117876> adresinden alındı

ÇELİK, H. (2018). Dergi Park Nisan 25, 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/233366> adresinden alındı

DEVEX. (tarih yok). *European Commission European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations (ENP).* Haziran 1, 2019 tarihinde: <https://www.devex.com/organizations/european-commission-european-neighbourhood-policy-and-enlargement-negotiations-enp-77968> adresinden alındı

DUNYADA TİCARET. (2018, Ekim 22). *Marshall Planı Nedir.* Şubat 18, 2019 tarihinde dunyadaticaret.com/marshall-planı-nedir: <https://dunyadaticaret.com/marshall-planı-nedir.html> adresinden alındı

DÜNYA BÜLTENİ. (2018, Aralık 14). Şubat 27, 2019 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/tarihte-bugun/tarihte-bugun-14-aralik-bosna-da-savasi-bitiren-dayton-antlasması-imzalandı-h238700.html> adresinden alındı

EU / AZERBAIJAN ACTION PLAN. (tarih yok). Mart 17, 2019 tarihinde https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/au-az_action_plan_azerbaijan.pdf adresinden alındı

EUROPEAN COMISSION, (2016, Haziran 12). *European Neighbourhood Policy.* Haziran 5, 2019 tarihinde https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en adresinden alındı

EUROPAN UNİON. (tarih yok). *European Foreign and Security Policy.* Şubat 13, 2019 tarihinde https://europa.eu/european-union/topics/foreign-security-policy_en adresinden alındı

EUROPEAN UNİON EXTERNAL ACTION. (2016, Nisan 2). Nisan 22, 2019 tarihinde http://eueuropaeas.fpfis.slb.ec.europa.eu:8084/generic-warning-system-taxonomy/404/2921/statement-high-representativevice-president-federica-mogherini-escalation-nagorno-karabakh_en adresinden alındı

GÜNEŞ, Ü. (2016, Ağustos 24). *Tuicakademi*. Şubat 5, 2019 tarihinde Hükümet Dışı Uluslararası Örgütler ve İnsan Hakları: <http://www.tuicakademi.org/hukumet-disi-uluslararasi-orgutler-insan-haklari/> adresinden alındı

HABERLER. (2012, Şubat 1). *Fransa'nın Agit Minsk Grubu Eş Başkanlığı*. Nisan 28, 2019 tarihinde <https://www.haberler.com/fransa-nin-agit-minsk-grubu-es-baskanligi-3321092-haberi/> adresinden alındı

HABER TURK. (tarih yok). Şubat 25, 2019 tarihinde <https://www.haberturk.com/halepce-katliami-30-yilinda-halepce-katliami-nedir-1879068> adresinden alındı

HELSINKİ ADDİTIONAL MEETING OF THE CSCE COUNCIL. (tarih yok). *Helsinki Additional Meeting of the CSCE Council 24 March 1992 Summary of Conclusions*. Şubat 25, 2019 tarihinde <https://www.osce.org/mc/29121?download=true> adresinden alındı

HUKUK ANSİKLOPEDİSİ. (tarih yok). *Uluslararası Adalet Divanı*. Şubat 25, 2019 tarihinde <http://hukukbook.com/uluslararasi-adalet-divani/> adresinden alındı

İNCE. F (2016, Mart). *Dergi Park*. Nisan 25, 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/227865> adresinden alındı

İLİM VE MEDENİYET. (2017, Aralık 12). *İran İslan Devrimi ve ABD'nin Reaksiyonları*. Şubat 25, 2019 tarihinde <https://www.ilimvedenediyet.com/iran-islam-devrimi-ve-abdnin-reaksiyonlari.html> adresinden alındı

KARAAĞAÇLI, A. (2009, Nisan 21). *Bilgesam*. Şubat 25, 2019 tarihinde <http://www.bilgesam.org/incele/1324/-iran-cumhurbaskanligi-secimleri/#.XSIs8ugzaDI> adresinden alındı

LEGAL CAREER PATH. (tarih yok). *What Is International Law*. Nisan 15, 2019 tarihinde <https://legalcareerpath.com/international-law/> adresinden alındı

MURAT YAYINLARI. (tarih yok). Mayıs 5, 2019 tarihinde <https://muratyayinlari.com/storage/catalogs/0335096001521274808.pdf> adresinden alındı

PEGEM. (1994). *Jeopolitiğin Kavram ve Tanımı.* Aralık 22, 2018 tarihinde <https://www.pegem.net/Akademi/3-8456-Jeopolitigin-Kavram-ve-Tanimi.aspx> adresinden alındı

REPUBLIC OF AZERBAIJAN MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. (tarih yok). Ocak 15, 2019 tarihinde <http://mfa.gov.az/en/content/850> adresinden alındı

RZAYEV, A. (2010, Aralık 26). *Bilgesam.* Nisan 22, 2019 tarihinde <http://www.bilgesam.org/incele/885/-rusya-azerbaycan-iliskilerinin-ekonomi-politigi/#.XPKg4gzaDJ> adresinden alındı

STRATEGYTURK. (2017, Ağustos 18). *Ağustos Sovyet Darbe Girişimi (1991).* Mayıs 3, 2019 tarihinde <https://forum.strategyturk.com/konu-modern-tarih-agustos-sovyet-darbe-girisimi-1991> adresinden alındı

STRATEJİK ORTAK. (2015, Kasım 12) Haziran 01, 2019 tarihinde <https://www.stratejikortak.com/2015/11/bagmsz-devletler-toplulugu-bdt-ve.html-> adresinden alındı

T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI. (tarih yok). *Avrupa Birliğinin Tarihçesi.* Mart 28, 2019 tarihinde https://www.ab.gov.tr/_105.html adresinden alındı

THE FEDERAL COUNCIL. (tarih yok). *South Caucasus (Georgia, Armenia, Azerbaijan).* Mayıs 5, 2019 tarihinde <https://www.eda.admin.ch/deza/en/home/countries/south-caucasus.html> adresinden alındı

THE WORLD BANK. (2019, Nisan 10). *The World Bank In Azerbaijan.* Mayıs 21, 2019 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan/overview> adresinden alındı

THOUGHTCO. (tarih yok). *Diaspora Definition.* Nisan 30, 2019 tarihinde <https://www.thoughtco.com/diaspora-definition-4684331> adresinden alındı

TURKÇE BİLGİ. (tarih yok). *Gül Devrimi.* Mayıs 18, 2019 tarihinde https://www.turkcebilgi.com/g%C3%BC1_devrimi adresinden alındı

USLU, Ş. (tarih yok). *Dergi Park.* Mayıs 23, 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/188587> adresinden alındı

WILSON, S. G. (tarih yok). *Ermeni Kilisesi'nin Rusya Hükümeti İle İlişkisi.* (C. SEYFEL, Çev.) <https://dergipark.org.tr/download/article-file/184272>. adresinden alınmıştır

WORLDOMETERS. (tarih yok). *Azerbaijan Population.* Haziran 1, 2019 tarihinde <https://www.worldometers.info/world-population/azerbaijan-population/> adresinden alındı

ÖZ GEÇMİŞ

Oğulcan HAKYEMEZ, 28.11.1993 tarihinde Giresun'da doğdu. İlköğrenimi Yeşil Giresun İlkokulunda, orta öğrenimini Giresun Lisesi'nde, üniversite lisans eğitimini 2013-2017 yılları arasında Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. 2017 yılında Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı'nda Tezli Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Temmuz 2019 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladı.